

EINDEVALUATIE

Wereldburgerschapseducatie

*“SPRONG-programma – Skills Development: sleutel tot
Sociale en PRofessionele integratie van jONGeren als actieve
leden van de maatschappij”*

**Meerjarenprogramma van VIA Don Bosco in België
DGD Programma 2017-2021**

31 maart 2022

Uitgevoerd door C-lever.org
Gaëlle VANDEPUTTE, Hilde GEENS en Wendy BRAEKEN

Adres: m-Village, Paleizenstraat 44 (postbus 66), 1030 Brussel, BELGIË
Telefoon: 0032 (0)2 290 28 19
E-mail: info@c-lever.org
N° onderneming/BTW: 0671900192
Bankrekeningnummer: TRIODOS Bank n° BE95 5230 8085 7558 (code BIC: TRIOBEBB)

Dankwoord

Gaëlle, Hilde en Wendy willen graag hun dank betuigen aan allen die op de een of andere manier hebben bijgedragen aan de totstandkoming van deze externe evaluatie.

Onze bijzondere dank gaat uit naar de leerlingen die hebben deelgenomen aan de online enquête. We danken eveneens de leerkrachten voor de interessante gesprekken alsook voor hun tijd en beschikbaarheid bij de uitvoering van deze evaluatie.

We wensen het ganse VIA Don Bosco team te danken voor hun vertrouwen, geduld en hun waardevolle bijdrage aan de uitwerking van het hele evaluatieproces.

Inhoudstafel

Dankwoord	2
Inhoudstafel	3
Lijst afkortingen.....	5
1. Samenvatting.....	6
2. Inleiding.....	9
2.1. Context van de evaluatie.....	9
2.2. Doelstelling van de evaluatie (herhaling offerte).....	10
2.3. Overzicht van het aanbod van VIA Don Bosco	11
3. Methodologie en aanpak van de evaluatie	13
3.1. Classificatie evaluatievragen en conceptueel kader	13
3.2. Evaluatieproces	13
3.2.1. Fase 1 – Documentenstudie & analyse	13
3.2.2. Fase 2 – Online enquête bij de leerlingen (actors of change).....	14
3.2.3. Fase 3 – Interviews met leerkrachten en directies (agents & facilitators of change) ...	14
3.2.4. Fase 4 – Triangulatie evaluatiegegevens en contributieanalyse.....	15
3.2.5. Fase 5 – Rapportering.....	15
3.3. Beperkingen bij de uitvoering van de evaluatie.....	15
4. Analyse van de kwaliteit van de gegevens	17
5. Resultaten van de evaluatie – evaluatie van de DAC-criteria	18
5.1. Relevantie.....	18
5.2. Coherentie.....	22
5.3. Efficiëntie.....	24
5.4. Doeltreffendheid	28
5.5. Impact.....	36
5.6. Duurzaamheid	40
5.7. Link met ISAM.....	42
5.7.1. Geleerde lessen uit de partnerlanden.....	42
5.7.2. Gebruik van de sensemaker-methodologie voor WBE-reizen	42
6. Conclusies en aanbevelingen	43
7. Bijlagen	47
7.1. Bijlage 1: Classificatie evaluatievragen.....	47
7.2. Bijlage 2: Conceptueel referentiekader.....	47

7.3.	Bijlage 3: Lijst geraadpleegde documentatie	47
7.4.	Bijlage 4: Kritische kijk op het M&E systeem en analyse kwaliteit gegevens	47
7.5.	Bijlage 5: Detailrapport online enquête	47
7.6.	Bijlage 6:	47
	a) Verklarende nota contributieanalyse.....	47
	b) Contributieanalyse (in excel).....	47

Lijst afkortingen

ANG	Actoren van de niet-gouvernementele samenwerking
BSO	Beroepssecundair onderwijs
DGD	Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire Hulp (DGD)
ISAM	Internationale Samenwerking
M&E	Monitoring & Evaluation
MJP	Meerjarenprogramma
SDG's	Sustainable Development Goals
SPRONG	Algemene noemer voor het VIA Don Bosco programma: "Skills Development: sleutel tot Sociale en PR ofessionele integratie van jONG eren als actieve leden van de maatschappij"
SWBE	Solidaire Wereldburgerschapeducatie
ToC	Theory of Change
TSO	Technisch Secundair Onderwijs
VIA DB	VIA Don Bosco

1. Samenvatting

In 2017 ging het nieuwe vijfjarenprogramma van VIA Don Bosco van start, gesubsidieerd door DGD. Onder de algemene noemer “**SPRONG**-programma – Skills Development: sleutel tot Sociale en **PR**ofessionele integratie van **jONG**eren als actieve leden van de maatschappij”, realiseert VIA Don Bosco een DGD-programma 2017-2021 dat past binnen de totale werking van VIA Don Bosco. Deze eindevaluatie heeft betrekking op het België-luik van het programma, het component **Wereldburgerschapseducatie (WBE)** van het DGD-programma, waarmee VIA Don Bosco de mondiale competenties van jongeren wil versterken en hen wil stimuleren om op actieve wijze bij te dragen tot de uitbouw van een rechtvaardige en duurzame wereld. Het Programma WBE van VIA Don Bosco wordt hoofdzakelijk in Franstalig en Nederlandstalig België uitgevoerd, maar heeft ook partnerschappen met beroepsopleidingscentra in Benin, Tanzania, India en Madagaskar¹, waar interculturele uitwisselingsreizen worden uitgevoerd.

C-lever.org voerde ook de tussentijdse evaluatie van het WBE-programma uit, die gericht was op duurzaamheid en doeltreffendheid en de rol van leerkrachten in het veranderingsproces. Naast de beoordeling van de OESO-DAC criteria door het evaluatieteam, **gaat deze eindevaluatie dieper in op de manier waarop leerkrachten en leerlingen WBE-vaardigheden verwerven met als doel om te bekijken hoe VIA DB dit proces nog zou kunnen versterken en beter opvolgen op het vlak van M&E. Leerlingen (voornamelijk uit het technisch en beroepsopleidings) staan daarom centraal in deze eindevaluatie.** Het evaluatieproces werd daarom ook maximaal afgestemd op de specificiteit en diversiteit van de doelgroep.

Aan de hand van de centrale vraag: “Hoe en op welke manier vond verandering plaats?”, heeft het evaluatieteam eerst en vooral een **conceptueel kader** uitgewerkt waarvoor ze te rade ging bij verschillende bronnen die toonaangevend zijn in de sector van ontwikkelings samenwerking en de (internationale) onderwijssector (UNESCO en OESO). Geïnspireerd door de analyse van het Universitair Centrum Limburg Leuven (UCLL)² werd een geheel eigen conceptueel kader opgemaakt voor VIA DB met aandacht voor de verschillende competenties die VIA DB in zijn trajecten centraal stelt. Het conceptueel kader werd uitgewerkt op basis van de 3 dimensies die WBE illustreren: (1) de kritische, (2) de solidaire & verantwoordelijke en (3) de actieve dimensie. Binnen deze dimensies werden vervolgens de verschillende WBE-vaardigheden in kaart gebracht per WBE-component (kennis, vaardigheden, attitude en gedrag).

Beoordeling programma OESO-DAC criteria

Globaal genomen komt deze evaluatie tot de **conclusie** dat het component Wereldburgerschapseducatie van het vijfjarenprogramma van VIA Don Bosco, **een heel waardevol programma** is. Hierbij herbevestigt het evaluatieteam wat reeds in de tussentijdse evaluatie benadrukt werd. Hieronder wordt een overzicht gegeven van de behaalde scores op elk DAC-criterium.

Relevantie	Coherentie	Doeltreffendheid	Efficiëntie	Impact	Duurzaamheid
A	B-	B	B+	B	B

¹ Het partnerschap met de professionele centra in Madagaskar is pas van start gegaan in het schooljaar 2020-2021.

² https://irp-cdn.multiscreensite.com/4e5c1c3a/DESKTOP/pdf/310787-260219_pwowbe_wat-45c48fd45.pdf?download

De **belangrijkste sterktes van het programma** zijn onder andere:

- Het belang en de **relevantie** van de ambities en werking op het vlak van WBE door VIA DB worden door leerkrachten en leerlingen volmondig onderschreven. De kwaliteit van het pedagogisch materiaal en participatie in begeleidingstrajecten worden eveneens gewaardeerd. Leerlingen onderschreven bovendien unaniem dat ze door deel te nemen aan begeleidingstrajecten van VIA Don Bosco een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco (recht op onderwijs, intercultureel samenleven, gendergevoeligheid, milieu, SDG's, mensen- en kinderrechten) hebben opgedaan. Een grote meerderheid onder hen is bovendien van mening dat zij dankzij een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco, hun gedrag hebben aangepast. Tot slot onderschrijven de leerlingen in grote mate ook de stelling dat door uitwisseling met andere culturen (al dan niet digitaal) buiten België, zij de wereld anders zijn gaan zien. Hieruit blijkt dat de ToC werkbaar en relevant is.
- **VIA DB heeft een zeer coherente aanpak** en werkte op gepaste wijze aan de geïdentificeerde zwaktes ter verfijning van de ToC, wat de coherentie van de aanpak heeft versterkt.
- **Het programma is efficiënt.**
  - o Ondanks de coronapandemie die een directe impact heeft gehad op de gerealiseerde activiteiten, is VIA DB er efficiënt in geslaagd over te schakelen op digitale alternatieven.
  - o De mate waarin VIA DB erin geslaagd is geleerde lessen in de praktijk te brengen tijdens het programma is eveneens een sterk punt.
  - o Het opentrekken van de methodiek 'Global Dialogue' de juiste aanpak is om de leerlingen ertoe te brengen om een andere kijk op de wereld te ontwikkelen door uitwisseling met andere culturen, wat dus eveneens digitaal kan en/ of met scholen in eigen land (of toch niet zo nodig heel ver weg hoeven te liggen).
- **Het programma is doeltreffend.** Hoewel een baselinestudie ontbreekt voor de meting van de effecten bij de leerlingen, blijkt uit de gegevensverzameling en bijhorende analyses dat VIA DB een belangrijke bijdrage levert aan de mate waarin jongeren actiever, kritischer en solidairder geworden zijn.
- De eindevaluatie heeft **indicaties van impact** kunnen identificeren. Zo beseft de meerderheid van de bevraagde (oud-)leerlingen dat ze op vele manieren hun *eigen levensstijl* kunnen aanpassen en eveneens *invloed* kunnen uitoefenen *op hun directe omgeving*. De meerderheid onder hen beseft eveneens dat ze op vele manieren *gezamenlijke acties* kunnen voeren zodat zij *invloed* kunnen uitoefenen *in de brede samenleving*. Uit de vele voorbeelden die de bevraagde (oud-)leerlingen gaven blijkt ook duidelijk dat zij op dat vlak acties ondernemen.
- Wat de **duurzaamheid** betreft is VIA Don Bosco een vaste waarde in de ontwikkelingssector en een erkende WBE-actor in België. Als **gerichte dienstverlener en expert in het organiseren van WBE in beroeps- en technische scholen** heeft VIA DB een sterke identiteit alsook een sterk aanbod ontwikkeld.

Centrale evaluatievraag 1: In welke mate zijn de jongeren die betrokken zijn bij de WBE-activiteiten van het PRG VIA Don Bosco actiever, kritischer en solidairder geworden als gevolg van hun interventies?

Het conceptueel kader werd gebruikt als leidraad om een antwoord te vinden op deze evaluatievraag. Uit de gegevensverzameling en bijhorende analyses is gebleken dat VIA DB een belangrijke bijdrage levert aan de mate waarin jongeren actiever, kritischer en solidairder geworden zijn. Door afwezigheid van een baselinestudie op basis van dit conceptueel kader, kan de exacte bijdrage van VIA DB echter enkel kwalitatief en niet kwantitatief weergegeven worden. De conclusie luidt als volgt:

- De kritische dimensie draagt in belangrijke mate bij tot kennis (weten) en beperkt tot vaardigheden (kunnen);
- De solidaire dimensie draagt bij tot attitude (willen) en vaardigheden (kunnen);
- De actieve dimensie legt de klemtoon op het bijbrengen van vaardigheden en in mindere mate op gedragsverandering.

Op basis van de achterliggende analyse die gemaakt werd in het kader van deze eindevaluatie en zodat het conceptueel kader effectief kan dienen als meetinstrument van de beoogde verandering, dient ze aangepast te worden zodat deze sterker aanleunt bij de realiteit van het Programma en toelaat om veranderingen systematischer op te volgen. Tot slot kan VIA DB op deze basis eveneens een baselinestudie uitvoeren als startpunt van het nieuw vijfjarenprogramma 2022-2026 zodat de effecten van het programma op optimale wijze in kaart kunnen worden gebracht.

Centrale evaluatievraag 2: Hoe kan VIA Don Bosco de WBE-vaardigheden van jongeren verder verbeteren? Wat verwachten de jongeren, de leerkrachten en de directie van de WBE-trajecten in het bijzonder?

De analyse van de verschillende DAC-criteria bevat heel wat elementen die een antwoord formuleren op deze tweede evaluatievraag. De belangrijkste aanbevelingen hierrond zijn:

- Rekening houden met de diversiteit van de leerlingenpopulatie en het daarmee samenhangend potentieel voor ontwikkeling van mondiale en andere competenties zodat integratie van WBE in de klaspraktijk wordt vergroot.
- De opvolging van de trajecten dienen coherenter te verlopen zodat de opvolging van de beoogde veranderingen beter op elkaar afgestemd worden. Het conceptueel kader kan hierbij als leidraad dienen.
- De Meerwaarde van trajecten ten opzichte van elkaar duidelijk maken, opdat scholen bewust kunnen kiezen in functie van de eigen context en het voor VIA DB duidelijk is waarom ze kiezen voor een breed en divers aanbod ondanks hun beperkte bezetting.
- Meer inzetten op de verankering van WBE op school, identificeer één of meerdere strategieën om tot verankering te komen. Zie tussentijdse evaluatie
- In de scholen staat een beperkte groep leerkrachten in voor de deelname, uitwerking en uitvoering van de trajecten, vooral in de trajecten met een uitwisselingscomponent. De ondersteuning van VIA DB is gericht op deze leerkrachten. Een bijkomende piste ligt in het uitwerken en aanbieden van begeleidingen van schoolteams via een aanbod voor 'pedagogische studiedagen', 'vakoverschrijdend werken rond wereldburgerschapsthema's', ... vragen die momenteel in scholen voorliggen.
- De coherentie tussen het België-luik en het luik Internationale Samenwerking (ISAM) dient versterkt te worden zodat het bereiken van resultaten op het gebied van empowerment en mondiaal burgerschap optimaal met elkaar vergeleken kunnen worden en de uitwisselingen eveneens optimaal op elkaar kunnen worden afgestemd.

2. Inleiding

2.1. Context van de evaluatie

VIA Don Bosco is een erkende Belgische NGO, die deel uitmaakt van het Salesiaans Don Bosco-netwerk en voornamelijk actief is op het gebied van onderwijs, in het bijzonder in het technisch en beroepsonderwijs. In 2017 ging het nieuwe vijfjarenprogramma van VIA Don Bosco van start, gesubsidieerd door DGD. Onder de algemene noemer “**SPRONG**-programma – Skills Development: sleutel tot **S**ociale en **P**rofessionele integratie van **jONG**eren als actieve leden van de maatschappij”, realiseert VIA Don Bosco een DGD-programma 2017-2021 dat past binnen de totale werking van VIA Don Bosco.

Deze eindevaluatie heeft betrekking op het België-luik van het programma, het component **Wereldburgerschapeducatie (WBE)** van het DGD-programma, waarmee VIA Don Bosco de mondiale competenties van jongeren wil versterken en hen wil stimuleren om op actieve wijze bij te dragen tot de uitbouw van een rechtvaardige en duurzame wereld. Het Programma WBE van VIA Don Bosco wordt hoofdzakelijk in Franstalig en Nederlandstalig België uitgevoerd, maar heeft ook partnerschappen met beroepsopleidingscentra in Benin, Tanzania, India en Madagaskar³, waar interculturele uitwisselingsreizen worden uitgevoerd.

De **specifieke doelstelling van het België-luik** is de volgende:

Leerlingen (hoofdzakelijk uit het technisch en beroepsonderwijs) blijven nieuwe vaardigheden verwerven in verband met mondiaal burgerschap en solidariteit, om actief bij te dragen tot een duurzame wereld.

De **uiteindelijke verandering van de ToC** wordt als volgt verwoord:

“Alle jongeren in België ontplooiën zich tot kritische, solidaire, verantwoordelijke en actieve wereldburgers die meebouwen aan een duurzame en solidaire samenleving.”

Dit programma bestaat uit **drie (3) afzonderlijke resultaten**, die als volgt worden omschreven

- **Resultaat 1:** Leerkrachten voelen zich competent en integreren wereldburgerschap effectief in hun onderwijs.
- **Resultaat 2:** Het draagvlak voor het integreren van ontwikkelingseducatie in het pedagogisch project bij onze doelgroepen (leerkrachten en directies) is verbreed
- **Resultaat 3:** De eindbegunstigden (leerlingen) en de doelgroepen (leerkrachten en directies) zijn gesensibiliseerd en gemobiliseerd rond onze hoofdthema's: recht op onderwijs, gendergelijkheid, milieu en de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's)

VIA Don Bosco heeft 2 doelgroepen geïdentificeerd voor het WBE-programma: **leerkrachten en leerlingen**, in het bijzonder leerlingen van TSO en BSO (in het Nederlandstalig onderwijs) of van de overgangskwalificatie technisch onderwijs en beroepsonderwijs⁴ (in het Franstalig onderwijs). De uiteindelijke begunstigden zijn de jongeren in de partnerscholen die worden opgeleid en begeleid naar mondiaal burgerschap. De **directie** wordt niet als een aparte doelgroep beschouwd, maar wordt wel gezien als een belangrijke "actor" bij de verankering van WBE op school.

³ Het partnerschap met de professionele centra in Madagaskar is pas van start gegaan in het schooljaar 2020-2021.

⁴ Vertaling van « enseignement technique de transition et de qualification enseignement professionnel ».

C-lever.org heeft de tussentijdse evaluatie van het WBE-programma uitgevoerd, welke was gericht op de duurzaamheid en doeltreffendheid van de interventie van de leerkrachten. **Deze eindevaluatie zal gericht zijn op de verwerving van de WBE-vaardigheden, die zowel voor leerlingen als leerkrachten van belang zijn, om te bekijken hoe VIA DB deze zou kunnen versterken.** Hoewel de tussentijdse evaluatie de weg heeft vrijgemaakt voor verdere reflectie over dit onderwerp, bekijkt C-lever.org deze kwesties opnieuw grondig in deze eindevaluatie.

Dankzij de vele gegevens waarover C-lever.org reeds beschikt uit deze tussentijdse evaluatie (meta-analyse, onlinevragenlijst en semigestructureerde interviews met leerkrachten), zal het evaluatieteam ervoor zorgen dat de eindevaluatie complementair is en ten volle benut wordt om de eindbegunstigden bij de reflectie te betrekken.

Leerlingen (voornamelijk uit het technisch en beroepsonderwijs) staan daarom centraal in deze eindevaluatie. De evaluatiemethode zal maximaal worden afgestemd op de specificiteit en diversiteit van de doelgroep en de resultaten zullen met een genderspecifieke kijk geanalyseerd worden.

2.2. Doelstelling van de evaluatie (herhaling offerte)

De externe eindevaluatie heeft betrekking op het vijfjarenprogramma van VIA Don Bosco in het kader van DGD-financiering. Het bestrijkt de periode van januari 2017 tot en met december 2021, d.w.z. de volledige uitvoeringsperiode. De belangrijkste doelstellingen van deze externe eindevaluatie, zijn de volgende:

- Voldoen aan de verantwoordingsplicht jegens de donor, het directoraat-generaal Ontwikkelingssamenwerking en humanitaire hulp (DGD);
- Zorgen voor de evaluatie van de specifieke doelstelling (= outcomes) en het bereiken van de programmaresultaten;
- In kaart brengen van de mogelijkheden tot verbetering, met name wat betreft de praktijken en de follow-up van de sociale integratie en het burgerschap van jongeren (M&E-tools)⁵.

In de referentietermen van de eindevaluatie wordt ook verwezen naar **impact**. Rekening houdend met de specifieke beperkingen van deze evaluatie, zal het evaluatieteam zich toespitsen op het verzamelen van de aanwijzingen van impact die het PRG heeft gehad op de begunstigden en in het bijzonder op de analyse van de bijdragen van het PRG 2017-2021 aan de waargenomen effectindicatoren.

Meer in het bijzonder moet de evaluatie aan de volgende eisen voldoen:

1. Een beoordeling geven van de OESO-DAC-criteria, voornamelijk **doeltreffendheid**;
2. Nadruk leggen op de verificatie van de Theory of Change die aan de basis ligt voor de uitvoering van het programma (in de continuïteit van de analyse die gemaakt werd met de tussentijdse evaluatie);

Op basis van de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan gedragsverandering, (zoals uiteengezet in de Theory of Change, moet de evaluatie bovendien:

- De focus leggen op het **verkrijgen van een beter inzicht in de WBE-vaardigheden** die belangrijk zijn voor leerlingen en leerkrachten en hoe VIA Don Bosco deze vaardigheidsontwikkeling het best kan stimuleren en versterken.
- Een **antwoord bieden op de twee (2) centrale evaluatievragen**:

---

⁵ Zoals blijkt uit de referentietermen voor de evaluatie, is VIA Don Bosco zich ervan bewust dat deze evaluatie geen echte impactevaluatie kan zijn. VIA DB verwacht echter dat elementen van de bijdrage van het PRG aan de verwezenlijking van tastbare resultaten zullen worden vastgesteld.

- Vraag 1 - In welke mate zijn de jongeren die betrokken zijn bij de WBE-activiteiten van Het PRG VIA Don Bosco actiever, kritischer en solidairder geworden als gevolg van hun interventies?
- Vraag 2: Hoe kan VIA Don Bosco de WBE-vaardigheden van jongeren verder verbeteren? Wat verwachten de jongeren, de leerkrachten en de directie van de WBE-trajecten in het bijzonder?
- Met betrekking tot de 2 centrale evaluatievragen zal het evaluatieteam analyseren in hoeverre de gevonden aanwijzingen van impact toe te schrijven zijn aan de VIA Don Bosco-interventies. Ook zal moeten worden nagegaan welke interventiestrategieën van VIA DB tot de waargenomen veranderingen zouden hebben bijgedragen. Dit gebeurt door middel van de **contributie-analyse**.
- Een **antwoord bieden op de zes (6) specifieke evaluatievragen**.

Bijkomend zal C-lever.org de link verzorgen met het ISAM-evaluatieteam zodat VIA Don Bosco ook kan leren van de trajecten die in de partnerlanden (Bénin, Tanzania en Madagaskar) zijn uitgevoerd in termen van doeltreffendheid op het gebied van empowerment en mondiaal burgerschap.

Last but not least zal C-lever.org de **complementariteit garanderen van deze eindevaluatie met de tussentijdse evaluatie**. De bronnen en gegevensverzameling die toen gediend hebben voor de analyse en beoordeling van het programma op basis van de DAC-criteria en specifieke evaluatievragen worden hier mee opgenomen. De conclusies en aanbevelingen die op basis hiervan geformuleerd werden, zullen eveneens verder afgetoetst worden en zo nodig, worden aangepast.

Beknopte herinnering aan de conclusies en aanbevelingen van de tussentijdse evaluatie

- Meer verbondenheid creëren voor leerlingen zodat zij zich daadwerkelijk betrokken voelen bij de aangehaalde thema's
- Rekening houden met de diversiteit van de leerlingenpopulatie en het daarmee samenhangend potentieel voor ontwikkeling van mondiale en andere competenties zodat integratie van WBE in de klaspraktijk wordt vergroot
- Meer inzetten op de verankering van WBE op school, identificeer één of meerdere strategieën om tot verankering te komen
- Behoud en versterking van de identiteit en het aanbod van VIA DB
- Heroriëntatie van global dialogue en actiegerichtheid

Rekening houdend met deze verwachtingen werkte C-lever.org een aangepaste methodologie en aanpak uit die dieper ingaat op de conceptuele invalshoek en de wijze waarop deze gehanteerd wordt bij de uitvoering van de evaluatie.

2.3. Overzicht van het aanbod van VIA Don Bosco

Het aanbod van VIA Don Bosco is veelzijdig en wordt onderverdeeld in de volgende type activiteiten:

- **Ateliers:** Het gaat hier om workshops die speciaal voor leerkrachten worden ontwikkeld om zelf met de leerlingen aan de slag te gaan. De workshops hebben een tijdsduur van ongeveer 2 lessen. Thema's die in dit kader zijn uitgewerkt zijn: 'werken met talenten', teambuilding, wereldburgerschap, ...
- **Inspiratiegidsen:** VIA Don Bosco ontwikkelt inspiratiegidsen en verspreidt ook tools, gidsen die in samenwerking met andere organisaties (zoals bv. 11.11.11) zijn ontwikkeld. Documentatie die op deze manier ter beschikking worden gesteld variëren van een educatieve kaart met de

verschillende actoren actief op het vlak van mondiale vorming, tot thematische dossiers omtrent 'veilig op reis', 'Corona: nu en later, hier en wereldwijd', 'brandweervrouwen', 'global exchange'...

- **Spelen:** VIA Don Bosco werkt mee aan de ontwikkeling van spelen en werkt er zelf ook enkele uit. Deze spelen bieden leerkrachten de mogelijkheid om leerlingen op een interactieve manier te betrekken bij thema's gelinkt aan wereldburgerschap. De spelen zijn gericht op specifieke leeftijden en duren ongeveer 2 uren. Spelen waarop leerkrachten beroep kunnen doen zijn o.a. You(th)4 Goals (interactieve website), e(du)quality (educatief spel over de financiering van publiek onderwijs).
- **Trajecten:** De langdurige trajecten waar VIA Don Bosco op inzet nemen verschillende vormen aan en bestaan uit de volgende opties:
  - **School for Rights:** School for Rights is een 3-jarig traject waar samen met het pedagogisch team van de school op zoek gegaan wordt naar hoe kinder- en jongerenrechten kunnen verankerd worden in de school door middel van inspirerende coaching sessies door een School for Rights Coach van VIA Don Bosco. Op het einde van het traject is de kinder- en jongerenrechten thematiek duurzaam verankerd in de school en krijgt deze hiervoor een erkenning met een School for Rights label voor een periode van 5 jaar. Voor deze activiteit wordt samengewerkt met Plan International België, Djapo, KIYO, Délégué général aux droits de l'enfant, Unicef België, en Echos Communication.
  - **Move with Africa :** Dit traject omvat een reis van 2 weken naar een ander land (Bénin) waar jonge Belgen in staat worden gesteld om te leven, uit te wisselen en te delen met hun Beninese leeftijdsgenoten die anders leven met de globalisering. VIA Don Bosco biedt een complete begeleiding: voorbereiding, begeleiding ter plaatse en follow-up na de reis. In dit traject legt VIA DB ook de nadruk op de begeleiding van de Beninese leerlingen die op voet van gelijkheid staan met de Belgische leerlingen qua voorbereiding van de reis. De voorbereidende workshops maken het mogelijk onderwerpen te behandelen als het recht op kwaliteitsonderwijs, de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op verschillende gebieden, ecologisch verantwoord gedrag, fatsoenlijk werk, ontwikkelingssamenwerking, voedselsoevereiniteit, wereldhandel, het schuldenprobleem, migratie, immigratie, media-educatie, enz. Dit traject loopt 1 jaar en is bedoeld voor leerlingen van het 5de van het technisch en beroepssecundair onderwijs. In dit traject wordt de laatste jaren samengewerkt met Africapsud, ASMAE, Défi Belgique Afrique, Entraide et Fraternité, Lumières pour le Monde, en Iles de Paix.
  - **Youth 4 change (Y4C):** In het kader van Youth 4 Change gaat een (klas)groep Belgische jongeren een dialoog aan met een (klas)groep jongeren uit een partnerland. Gedurende het project krijgen alle jongeren workshops omtrent de Sustainable Development Goals en ontmoeten ze elkaar na twee jaar. Samen werken de jongeren, uit België en India/Bénin/Tanzanie, een actieplan uit en maken dit waar op school, in hun gemeente, ... wereldwijd. Dit traject loopt 2 jaar en is bedoeld voor leerlingen van het 4de en/of 5de van het technisch en beroepssecundair onderwijs.
  - **School 2 School (S2S)** brengt de wereld in de klas dankzij een duurzame, internationale scholenband. De scholen werken activiteiten uit rond gemeenschappelijke thema's en doelen. Vooroordelen worden doorprikt en 'de andere' krijgt een gezicht. De termijn en de doelgroep varieert van de aard en intensiteit van het samenwerkingsverband. Het lerende aspect en een breed partnerschap staat centraal. De samenwerking kan aangegaan worden door een klas, een graad, een hele school (ASO/TSO/BSO) en eventueel ouders en andere lokale actoren. De duur varieert tussen de 4 jaar en meer.

3. Methodologie en aanpak van de evaluatie

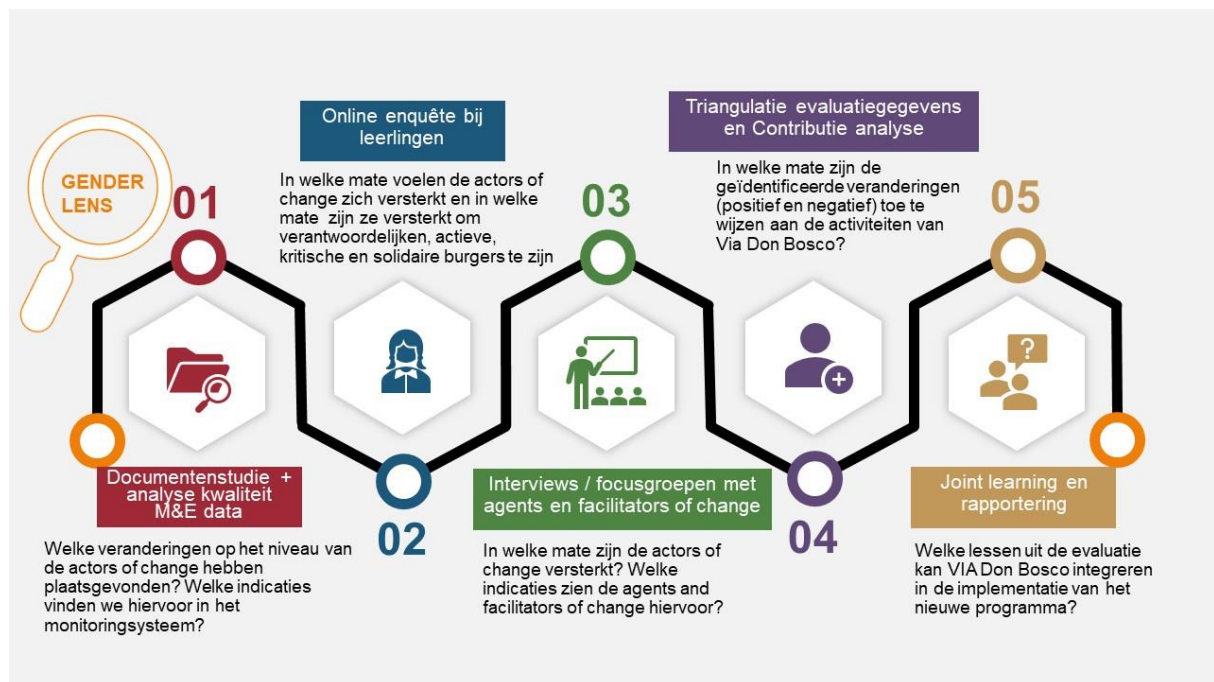
3.1. Classificatie evaluatievragen en conceptueel kader

Rekening houdend met de dataverzameling van de tussentijdse evaluatie maakte C-lever.org een voor deze opdracht specifiek conceptueel kader en een classificatie van de evaluatievragen.

De tabel in *Bijlage 1: Classificatie evaluatievragen* toont de evaluatievragen per Resultaat en geeft betreffende evaluatiecriteria alsook de bronnen van gegevensverzameling. Voor de opmaak van het conceptueel kader (Zie *Bijlage 2: Conceptueel kader*) ging C-lever.org te rade bij verschillende bronnen die toonaangevend zijn in de sector van ontwikkelingssamenwerking en de (internationale) onderwijssector (UNESCO en OESO). Geïnspireerd door de analyse van het Universitair Centrum Limburg Leuven (UCLL)⁶ werd een geheel eigen conceptueel kader opgemaakt voor VIA DB met aandacht voor de verschillende competenties die VIA DB in zijn trajecten centraal stelt.

3.2. Evaluatieproces

Onderstaand schema toont de verschillende stappen van het evaluatieproces aan de hand van de centrale vraag: “*Hoe en op welke manier vond verandering plaats?*”

3.2.1. Fase 1 – Documentenstudie & analyse

Op basis van een initiële documentenstudie (zie *Bijlage 3: Lijst geraadpleegde documentatie*) heeft C-lever.org bij de opmaak van de methodologische nota de keuze gemaakt om (1) in de **tabel classificatie evaluatievragen** (Zie *Bijlage 1*) de evaluatievragen per resultaten te klasseren met vermelding van betreffende evaluatiecriteria, alsook de bronnen van gegevensverzameling die per fase uitgewerkt worden. Alle evaluatievragen, zoals uitgewerkt in de referentietermen van VIA Don Bosco voor deze

⁶ https://irp-cdn.multiscreensite.com/4e5c1c3a/DESKTOP/pdf/310787-260219_pwowbe_wat-45c48fd45.pdf?download

evaluatie, werden hierin geïntegreerd. Bovendien, werd **(2)** het **conceptueel kader** opgemaakt dat als referentie heeft gediend bij de uitwerking van de gegevensverzamelingsinstrumenten.

Door gebruik te maken van deze twee tools, kon C-lever.org erop toezien dat alle evaluatievragen beantwoord werden bij de uitvoering van de evaluatie.

In samenspraak met VIA Don Bosco werd eveneens een stand van zaken gemaakt van de aanbevelingen van de tussentijdse evaluatie aan de hand van de managementresponse en de daaruit voortvloeiende mogelijke aanpassingen.

In deze eerste fase gingen we ook na welke veranderingen op het niveau van de actors of change hebben plaatsgevonden aan de hand van de beschikbare data uit het monitoringsysteem. Dit resulteerde in een analyse van het monitoring en evaluatiesysteem die in §4. *Analyse van de kwaliteit van de gegevens* uitvoerig besproken wordt.

Last but not least werd een voorbereidend gesprek gevoerd met het ISAM-evaluatieteam zodat op optimale kon worden afgestemd tussen beide evaluaties.

3.2.2. Fase 2 – Online enquête bij de leerlingen (actors of change)

Het doel van de online-enquête was om een beter inzicht te krijgen in het veranderingsproces van de leerlingen. *De centrale vraag hierbij was “Hoe en op welke manier vond verandering plaats bij de actors of change”*

De online enquête was gebaseerd op het conceptueel kader en werd uitgewerkt op basis van de 3 dimensies die WBE illustreren: (1) de kritische, (2) de solidaire & verantwoordelijke en (3) actieve dimensie. Binnen deze dimensies werden de verschillende WBE-vaardigheden in kaart gebracht.

- In een eerste luik van de enquête werd gepeild naar de kennis, vaardigheden, houding en gedrag van de leerlingen op het vlak van actief, kritisch en solidair burgerschap. Hierbij lag de nadruk op de specifieke thema's die in het programma van VIA Don Bosco aan bod zijn gekomen.
- In een tweede luik van de enquête werden aan de hand van een aantal stellingen met betrekking tot de visie, doelstellingen en aanpak van het WBE-programma van VIA DB de **zwaktes en sterktes van het WBE-programma in kaart gebracht**. De leerlingen konden bovendien bijkomende bedenkingen en opmerkingen formuleren.

Uiteindelijk hebben 88 personen geheel of gedeeltelijk geantwoord op deze enquête.

Het detailrapport van de online enquête kan geconsulteerd worden in *Bijlage 5: Detailrapport online enquête*.

3.2.3. Fase 3 – Interviews met leerkrachten en directies (agents & facilitators of change)

De interviews met leerkrachten en directies vormden een aanvulling op fase 1 en 2 van de evaluatie, in die zin dat zij dezelfde onderwerpen betreffen. De centrale vraag hierbij is: **“Welke indicaties zien de agents of change en de facilitators of change voor veranderingen bij de leerlingen op het vlak van actief, kritisch en solidair burgerschap.”** De interviews maakten een meer diepgaande analyse mogelijk van de in de vorige fasen verkregen resultaten en lieten ook toe om de informatie verkregen van de leerlingen af te toetsen met de ervaringen van leerkrachten en directies. Aanvullend gingen de interviews ook dieper in op de rol van leerkrachten en directies in het beoogde veranderingsproces en de rol die zij weggelegd zien voor VIA Don Bosco.

De interviewleidraad werd opgebouwd rond de twee centrale evaluatievragen en lieten voldoende ruimte toe aan de respondenten om hun eigen ervaring met de WBE-trajecten van VIA Don Bosco te delen. Zes (6) leerkrachten gingen in op onze vraag om een bijkomend interview te doen.

3.2.4. Fase 4 – Triangulatie evaluatiegegevens en contributieanalyse

Door middel van een contributie-analyse analyseerde het evaluatieteam hoe en in welke mate de activiteiten van VIA Don Bosco hebben bijgedragen tot de veranderingen op het niveau van de actors of change, de agents of change en de facilitators of change. Cruciaal hierbij was om niet enkel te kijken naar positieve effecten van het programma, maar ook aandacht te hebben voor eventuele negatieve nevenwerkingen van het programma. De gegevens verzameld in de eerste 3 fasen werden samengebracht (triangulatie van gegevens) en werden gekoppeld aan de door VIA Don Bosco geïdentificeerde wegen van verandering en het conceptueel kader.

De contributie-analyse alsook de bijhorende toelichtingsnota omtrent de aanpak en uitgewerkte tool, kunnen geconsulteerd worden in *Bijlage 6 Contributieanalyse*.

In deze fase zullen bevindingen uit de ISAM-evaluatie waar mogelijk en opportuun ook geïntegreerd worden. Het evaluatieteam zal hiervoor naast de verzamelde gegevens uit fase 1 t.e.m. 3 ook gebruik maken van de eigen expertise met het evalueren van wereldburgerschapseducatie programma's.

3.2.5. Fase 5 – Rapportering

De resultaten van de contributie-analyse uitgevoerd door het evaluatieteam in fase 4 vormen het startpunt voor de 5de en laatste fase van de evaluatie: rapportering. Op basis van de verzamelde gegevens werd een ontwerpversie van het rapport uitgewerkt waar VIA Don Bosco geschreven feedback op heeft voorzien. Tijdens een restitutieworkshop werd vervolgens uitgewisseld over het evaluatieproces en de geformuleerde conclusies en aanbevelingen. Na ontvangst van de laatste opmerkingen en suggesties vanuit VIA Don Bosco, werd het finale rapport opgesteld; rekening houdende met al deze opmerkingen, bijkomende aandachtspunten, vragen en overige elementen.

3.3. Beperkingen bij de uitvoering van de evaluatie

De uitvoering en de evaluatie van een Wereldburgerschapseducatieprogramma in volle sanitaire crisis brengt belangrijke uitdagingen met zich mee.

Met betrekking tot de uitvoeringsperiode van het WBE-programma van VIA DB:

De trajecten in de scholen duren 1 à 3 jaar, sommige van de trajecten liepen af in 2019, anderen startten in 2020 en hebben door de coronacrisis minder kunnen betekenen voor de leerlingen en leerkrachten dan oorspronkelijk voorzien was. Zowel bij de bevroagde leerlingen (via online enquête) als bij de leerkrachten (via telefonische dieptebevraging) was in sommige gevallen hun ervaring met het WBE-programma daarom niet recent (2de uitvoeringsperiode van het programma), wat invloed kan hebben op de kwaliteit van de gegevens. Anderzijds liet dit toe om indicaties voor lange termijneffecten te kunnen identificeren.

Met betrekking tot de representativiteit van de bevroagde leerlingen:

Aangezien de bevroagde leerlingen rechtstreeks gecontacteerd werden door het VIA DB-team met de vraag om deel te nemen aan de online enquête, werden voornamelijk leerlingen bereikt die deelgenomen hebben aan 1ste lijn trajecten (trajecten waarbij VIA DB rechtstreeks in contact zijn geweest).

- Dit verklaart waarom de meerderheid van de bevroagde leerlingen op uitwisselingsreis is geweest met VIA DB.
- Dit verklaart eveneens waarom de pedagogische tools in deze eindevaluatie minder aanbod komen ten opzichte van de uitwisselingsreizen.

Met betrekking tot het gebruik van het conceptueel kader als meetinstrument voor het behalen van de specifieke doelstelling:

De gegevensverzamelingsstools alsook de analyse van de data zijn gebaseerd op het conceptueel kader. Op basis hiervan heeft het evaluatieteam kunnen vaststellen dat VIA DB een belangrijke bijdrage levert aan de mate waarin jongeren actiever, kritischer en solidairder geworden zijn. Het evaluatieteam wenst echter te benadrukken dat door afwezigheid van een baselinestudie op basis van dit conceptueel kader, de exacte bijdrage van VIA DB enkel kwalitatief en niet kwantitatief weergegeven kan worden.

Met betrekking tot de dieptebevraging

Hoewel 37 leerkrachten gecontacteerd werden voor de dieptebevragingen, zijn enkel 6 onder hen ingegaan op onze vraag. Ondanks dit beperkte aantal, heeft het evaluatieteam het gevoel dat deze bijkomende interviews samen met de vele gegevens verzameld bij de leerkrachten tijdens de tussentijdse evaluatie, een voldoende basis is geweest om bijkomende inzichten te kunnen verzamelen.

4. Analyse van de kwaliteit van de gegevens

Op vraag van VIA Don Bosco, diende deze evaluatie ook bij te dragen aan de verbetering van het monitoring en evaluatie systeem zodat VIA Don Bosco de kwaliteit van de verzamelde gegevens bij de begunstigen (leerlingen, leerkrachten en directies) optimaal kan verzamelen en benutten. Om deze vraag tegemoet te komen, heeft het evaluatie-team een uitgebreide analyse doorgevoerd van de gebruikte meetinstrumenten alsook van het evaluatie- en monitoringsysteem waarbij wordt nagegaan in welke mate informatie aangereikt wordt over de veranderingen en veranderingsprocessen van de betrokken doelgroepen aan de hand van de beschikbaarheid, de consistentie, de betrouwbaarheid, de relevantie, de nauwkeurigheid en de volledigheid van de data. Op basis van deze analyse worden concrete aanbevelingen geformuleerd die VIA Don Bosco kunnen dienen om de opvolging van de WBE-vaardigheden te vergemakkelijken en te verbeteren in het kader van het nieuw Meerjarenprogramma van DGD 2022-2026. Deze analyse kan geconsulteerd worden in *Bijlage 4: Kritische kijk op het M&E systeem en analyse kwaliteit gegevens*.

In de analyse wordt nagegaan in welke mate het gehanteerde monitorings- en evaluatiesysteem VIA Don Bosco informatie aanreikt over de **veranderingen en veranderingsprocessen** van de doelgroepen (leerlingen, leerkrachten en directies). Hierbij werd gefocust op volgende criteria: beschikbaarheid, de consistentie, betrouwbaarheid, relevantie, nauwkeurigheid en volledigheid van de data.

- Bij **beschikbaarheid** werd nagegaan of de data al dan niet op tijd voorhanden zijn en welke data ontbreken.
- **Consistentie** evalueert of waarden al dan niet overeenkomen in de verschillende systemen en dat dezelfde informatie over de verschillende trajecten beschikbaar is.
- **Relevantie** staat stil bij de mate waarin de data antwoord geeft op of inzicht geeft in de vraag van de organisatie.
- **Nauwkeurigheid of accuraatheid** geeft aan hoeveel de meetwaarde of informatie van de werkelijkheid verwijderd is.
- **Betrouwbaarheid** gaat om hoe consistent een methode iets meet, of de uitkomsten hetzelfde zijn als je de meting of het gehele onderzoek op exact dezelfde wijze nog een keer reproduceert of repliceert.

Het resultaat van deze analyse wordt in onderstaand raster weergegeven.

	Beschikbaarheid	Consistentie	Relevantie	Nauwkeurigheid	Betrouwbaarheid
Gegevenscluster 1: Veranderingen en veranderingsproces actors of change leerlingen (3 dimensies)	+ Data worden geregeld en op systematische wijze verzameld	+/- Topics gelijklopend, beoordeling via verschillende schalen	+/- (algemeen van aard, nood aan gerichte bevragingen)	+/- (erg algemeen van aard)	+/- (gezien aard en aantal van respondenten)
Gegevenscluster 2: Veranderingen en veranderingsproces agents of change (leerkrachten)	+ Data worden geregeld en op systematische wijze verzameld	+/- Topics gelijklopend, beoordeling via verschillende schalen	+/- (algemeen van aard, nood aan gerichte bevragingen)	+/- (algemeen van aard)	+/- (gezien aard en aantal van respondenten)
Gegevenscluster 3: Veranderingen en veranderingsproces facilitators of change (directies & schoolomgeving & VIA Don Bosco)	- (info komt enkel summier aan bod in de bevraging van de leerkrachten en de SWOT)	-	-	-	-

5. Resultaten van de evaluatie – evaluatie van de DAC-criteria

5.1. Relevantie

Beoordeling	Conclusie
A	De relevantie van het programma is zeer goed. Het belang en de pertinentie van de ambities en werking op het vlak van WBE door VIA DB worden door leerlingen en leerkrachten volmondig onderschreven. De kwaliteit van het pedagogisch materiaal en participatie in begeleidingstrajecten worden eveneens gewaardeerd. Leerlingen onderschreven unaniem dat ze door deel te nemen aan begeleidingstrajecten van VIA Don Bosco een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco (recht op onderwijs, intercultureel samenleven, gendergevoeligheid, milieu, SDG's, mensen- en kinderrechten) hebben opgedaan. Een grote meerderheid onder hen is bovendien van mening dat zij dankzij een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco, hun gedrag hebben aangepast. Tot slot onderschrijven de leerlingen in grote mate ook de stelling dat door uitwisseling met andere culturen (al dan niet digitaal) buiten België, zij de wereld anders zijn gaan zien. Hieruit blijkt dat de ToC werkbaar en relevant is.

De **relevantie** van het programma is **zeer goed**. De relevantie van Wereldburgerschapseducatie op zich vormt geen onderwerp van discussie meer aangezien de academische wereld, de politieke wereld en de ontwikkelingssector in toenemende mate overtuigd zijn van de noodzaak van WBE. Op internationaal niveau draagt het programma bij tot SDG 4 dat betrekking heeft op kwaliteitsonderwijs (doelstelling 7)⁷, bovendien leunt het aan bij zowel internationale als nationale wettelijke kaders voor kinderrechten en jongerenparticipatie, ook de mensenrechten worden geïntegreerd in het Programma. In België is het programma in lijn met de doelstellingen rond Wereldburgerschapseducatie⁹ waar ondertussen heel veel NGO's actief zijn zowel in het lager en het secundair onderwijs in zowel Franstalige als Nederlandstalige scholen. De laatste jaren werden dan ook heel wat ervaringen uitgewisseld onder de betrokken actoren in het kader van het GSK België. Er werden ook meerdere studies uitgevoerd (waaronder impactevaluaties) die een belangrijke bijdrage zijn voor de versterking van WBE-programma's. Ook werd in de tussentijdse evaluatie een uitgebreide meta-analyse gemaakt die op een gestructureerde wijze alle informatie verzamelt en structureert die

⁷ SDG4, target 7: "Er tegen 2030 voor zorgen dat alle leerlingen kennis en vaardigheden verwerven die nodig zijn om duurzame ontwikkeling te bevorderen, onder andere via vorming omtrent duurzame ontwikkeling en duurzame levenswijzen, mensenrechten, gendergelijkheid, de bevordering van een cultuur van vrede en geweldloosheid, wereldburgerschap en de waardering van culturele diversiteit en van de bijdrage van de cultuur tot de duurzame ontwikkeling.

- Bouwen en verbeteren van onderwijsfaciliteiten die aandacht hebben voor kinderen, mensen met een beperking en gendergelijkheid en die een veilige, geweldloze, inclusieve en doeltreffende leeromgeving bieden voor iedereen
- Tegen 2020 het aantal studiebeurzen wereldwijd en substantieel verhogen dat beschikbaar is voor ontwikkelingslanden, in het bijzonder de minst ontwikkelde landen, de kleine eilandstaten in ontwikkeling en de Afrikaanse landen, voor toegang tot het hoger onderwijs, met inbegrip van beroepsopleiding en programma's omtrent informatie en communicatietechnologie, techniek, ingenieurswezen en wetenschappen, in ontwikkelde landen en andere ontwikkelingslanden
- Tegen 2030 op aanzienlijke wijze de toevloed verhogen van gekwalificeerde leraren, ook via internationale samenwerking voor lerarenopleidingen in ontwikkelingslanden, in het bijzonder in de minst ontwikkelde landen en de kleine eilandstaten."

⁸ Het Programma draagt ook op een bescheiden manier bij tot de realisatie van andere duurzame ontwikkelingsdoelen zoals SDG 7, 13 (klimaatactie) en 15 (leven op het land).

⁹ Zie GSK België en bovendien ligt de prioriteit van VIA DB bij doelgroepen met multiplicatoreffect en jongeren zoals geformuleerd in de beleidsnota van de Belgische ontwikkelingssamenwerking.

heeft bijgedragen aan de beantwoording van de specifieke evaluatievragen. Deze meta-analyse heeft uiteraard gediend bij de uitwerking van het evaluatierapport maar heeft ook specifiek gediend voor de verantwoording van het nieuwe MJP van VIA DB 2022-2026. Het valt niet te ontkennen dat VIA Don Bosco er erg goed in slaagt om consequent geleerde lessen en aanbevelingen uit al deze studies en andere informatiebronnen mee te nemen in haar werking en om op gepaste wijze in te spelen op geïdentificeerde werkpunten in de toepassing van WBE-programma's in het Belgisch onderwijs. Zie §5.2 *Efficiëntie van de aanpak van VIA DB: optimale integratie van de geleerde lessen in de operationele implementatie van het programma*

Relevantie bij aanvang van het programma

De relevantie van het Programma werd al uitgebreid besproken in de tussentijdse evaluatie die bevestigde dat de focus van VIA DB op het ontwikkelen van wereldburgerschapscompetenties, (voornamelijk) bij leerlingen in het secundair technisch- en beroepsonderwijs (T&BSO) in België, heel pertinent is. De verschillende factoren die bijdragen aan de relevantie van het Programma gelden nog steeds op het einde van de uitvoering van het Programma:

- De duidelijke en overtuigende keuze en rechtvaardiging om met leerlingen te werken uit het professioneel en technisch onderwijs. De aanpak van VIA Don Bosco vertrekt vanuit een duidelijke maatschappelijke visie die onderkent dat leerlingen in het B&TSO, waar een grotere diversiteit aanwezig is dan in de samenleving zelf, een complexe doelgroep zijn voor WBE. Vermits relatief weinig andere WBE-actoren zich op deze doelgroep richten is de focus van VIA Don Bosco extra relevant.
- De mondiale dimensie van het programma wordt terecht benaderd vanuit een (groeïende) diversiteit in de samenleving en de daarmee gepaarde uitdagingen.¹⁰
- Het gericht positioneren van VIA DB als dienstverlener ter ondersteuning van WBE in het secundair onderwijs via leerkrachten is een pertinente keuze gebleken. Het Programma ziet de leerkrachten als "sleutelfiguren" die als belangrijkste tussenschakel fungeren van de beoogde verandering bij de leerlingen (eindbegunstigden).

Hoewel leerkrachten terecht centraal staan in de uitvoering van het Programma, is uit de tussentijdse evaluatie gebleken dat VIA DB er bijkomend baat bij zou hebben om meer in gesprek te gaan met de leerlingen. Om hierop te kunnen inspelen is VIA DB sinds 2019 aan de slag om de werking te kaderen in een mensenrechtenbenadering (human rights based approach), waar participatie, inclusie en verantwoording centraal staan¹¹. Hoewel dit voornamelijk vorm krijgt in het nieuwe Programma 2022-2026 dient erkend te worden dat VIA DB specifieke aandacht heeft voor het "Leave no one behind-principe" (LNOB) aangezien de eindbegunstigden (leerlingen) behoren tot de doelgroepen die door WBE-programma's het minst bereikt worden.¹²

Relevantie volgens de belangrijkste actoren van verandering: leerkrachten en leerlingen

Deze eindevaluatie is gericht op het verkrijgen van een beter inzicht in de WBE-vaardigheden die belangrijk zijn voor leerlingen en leerkrachten en hoe VIA Don Bosco deze vaardigheidsontwikkeling het best kan stimuleren en versterken. De leerlingen staan dus centraal in deze eindevaluatie terwijl de leerkrachten centraal stonden in de tussentijdse evaluatie. Dit heeft het mogelijk gemaakt om de bevraging van de appreciatie door leerkrachten over het WBE-programma van VIA DB in de tussentijdse evaluatie en de bevraging van leerlingen in de eindevaluatie op elkaar af te stemmen.

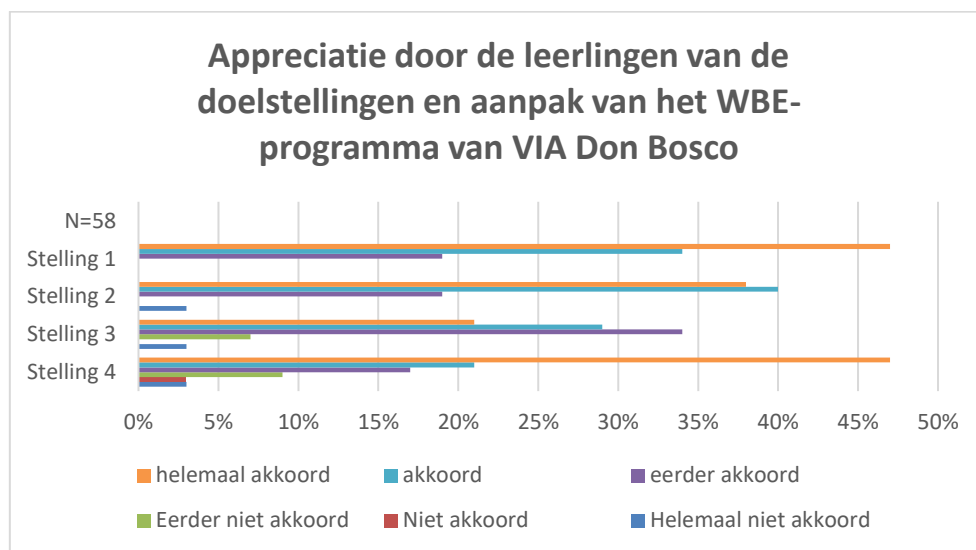
---

¹⁰ « Wereldburgerschapseducatie op maat. Behoeftedonderzoek in het Vlaams secundair onderwijs. », J. VAN ONGEVALLE, H. KNIPPRATH, G. JUCHTMANS & I. POLLET, Kleur Bekennen, HIVA, 2015.

¹¹ Zie managementresponse VIA DB op de tussentijdse evaluatie

¹² In het nieuwe MJP wordt hier een gans resultaat aan besteed. Resultaat 3 luidt als volgt "Des partenaires s'investissent pour une meilleure intégration de l'ECMS dans l'enseignement".

De algehele waardering van het belang en de pertinentie van de ambities en werking van VIA DB werd in 2019 reeds zeer positief beoordeeld door de **leerkrachten** en werd ook door geïnterviewde leerkrachten in 2022 opnieuw bevestigd. De kwaliteit van het pedagogisch materiaal en participatie in begeleidingstrajecten wordt dus blijvend erkend. De **leerlingen** onderschrijven eveneens volmondig het belang en de pertinentie van de ambities van VIA Don Bosco op het vlak van Wereldburgerschapeducatie.¹³ Op 1 leerling na, onderschreven ze ook unaniem dat ze door deel te nemen aan begeleidingstrajecten van VIA Don Bosco een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco (recht op onderwijs, intercultureel samenleven, gendergevoeligheid, milieu, SDG's, mensen- en kinderrechten) hebben opgedaan.¹⁴ Een grote meerderheid van de respondenten geeft aan dat zij dankzij een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco, hun gedrag hebben aangepast.¹⁵ Tot slot onderschrijven de leerlingen in grote mate ook de stelling dat door uitwisseling met andere culturen (al dan niet digitaal) buiten België, zij de wereld anders zijn gaan zien.¹⁶ Dit wordt door onderstaande grafiek geïllustreerd.

Figuur 1: Appreciatie door leerlingen van de doelstellingen en aanpak van het WBE-programma van VIA Don Bosco

Deze positieve appreciatie wordt verder ondersteund door het feit dat de meerderheid van de leerlingen aangeeft tevreden te zijn over wat ze dankzij VIA Don Bosco geleerd hebben over de kernthema's van VIA Don Bosco, maar ook in mindere mate over andere thema's zoals hun rechten en plichten in de samenleving, de manier waarop ze hun mening kunnen uiten in de school en/ of in de samenleving alsook over de manier waarop ze kunnen bijdragen in de samenleving. Desondanks zijn er nog heel wat bijkomende (wereldse) thema's waar de leerlingen graag meer over zouden willen leren zoals onder andere armoede, gelijke kansen, ongelijkheden, maar ook zeer context gebonden thema's zoals de vaccinatiegelijkheid of hoe omgaan met de informatie die uit de media op jongeren afkomt met als concreet voorbeeld de Covid-19 pandemie. Hieruit blijkt, zoals reeds in de tussentijdse

¹³ Stelling 1: Ik vind het belangrijk dat ik als (oud)leerling op school leer om me te ontplooiën tot een kritische, solidaire, verantwoordelijke en actieve wereldburger die meebouwt aan een duurzame en solidaire samenleving.

¹⁴ Stelling 2: Door deel te nemen aan begeleidingstrajecten van VIA Don Bosco heb ik een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco (recht op onderwijs, intercultureel samenleven, gendergevoeligheid, milieu, SDG's, mensen- en kinderrechten).

¹⁵ Stelling 3: Dankzij een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco (recht op onderwijs, gendergevoeligheid, milieu, SDG's, mensen- en kinderrechten), heb ik mijn gedrag aangepast.

¹⁶ Stelling 4: Het is door uitwisseling met andere culturen (al dan niet digitaal) buiten België dat ik de wereld anders ben gaan zien.

evaluatie werd aangegeven, dat het van belang blijft om zoveel mogelijk aansluiting te zoeken bij de interesses van de leerlingen en in te spelen op de actualiteit. Dit is een belangrijke evenwichtsoefening waarbij specifiek rekening gehouden moet worden met de klas- en schoolcontext want zoals een leerkracht het stelde *“Sommige studenten hadden nog nooit van de SDG's gehoord, het was een openbaring voor hen.”*. In dat geval kunnen de aangehaalde thema's ook beschouwd worden als een relevante aanvulling op de inhoudelijke opleiding die door de leerkrachten gegeven worden. In dat opzicht beschouwt een geïnterviewde leerkracht de samenwerking tussen leerkrachten en “NGO-begeleiders”, als uiterst complementair: *« Ik ben er voorstander van dat leerkrachten en NGO's hand in hand werken, het is complementair aangezien NGO's beter zijn toegerust om discussies rond WBE op gang te brengen.»*.

Er wordt echter nog te weinig rekening gehouden met de diversiteit van de leerlingenpopulatie hoewel dit de manier bepaalt waarop WBE geïntegreerd kan worden binnen de klaspraktijk. Zo bevestigden leerkrachten dat het School 2 school-traject bijvoorbeeld *“diversiteit in de klas slechts in beperkte mate bespreekbaar maakt”* en verder *“er is weinig bijdrage [van het traject] tot gesprekken over diversiteit in de klas”*. Dit werkpunt heeft VIA DB bewust geïntegreerd in het nieuwe Programma: *« WBE-thema's moeten worden geïntroduceerd op basis van de sociaal-etnische achtergrond, (dagelijkse) ervaringen, interesses en kennis van zowel jongeren als leerkrachten. De diaspora betrekken bij een school met dezelfde etnische gemeenschap, of met een multicultureel publiek, lijkt bijvoorbeeld een stap in de goede richting. »* Tot slot worden ook op sectoraal niveau belangrijke stappen ondernomen om werk te maken van de diversiteit van de leerlingenpopulatie dankzij het leertraject binnen GSK België “Het Zuiden in het Noorden”.

5.2. Coherentie

Beoordeling	Conclusie
B-	De coherentie van het Programma is goed , de aanpak van VIA DB is zeer coherent, bovendien heeft VIA DB in de tweede helft van de uitvoeringsperiode van het programma gewerkt aan de geïdentificeerde zwaktes ter verfijning van de ToC wat de coherentie van de aanpak heeft versterkt. Desondanks worden belangrijke werkpunten geïdentificeerd ter optimalisering van de interne coherentie. Deze hebben betrekking op de complementariteit tussen de begeleidingstrajecten, hun opvolging en in het bijzonder de opvolging van de beoogde veranderingen die beter op elkaar dienen te worden afgestemd op basis van het conceptueel kader. Ook de coherentie tussen WBE en ISAM dient te worden versterkt.

Coherentie van de aanpak van VIA DB

De aanpak van VIA Don Bosco is coherent. De ToC werd reeds uitvoerig geanalyseerd in de tussentijdse evaluatie. De belangrijkste verwachtingen in termen van verandering van de verschillende betrokken partijen bij de formulering en uitvoering van het programma werden verduidelijkt en ook de operationele strategieën die hieraan bijdragen werden geïdentificeerd en afgetoetst. Op deze basis werd de ToC geactualiseerd en heeft VIA Don Bosco in de tweede helft van de uitvoeringsperiode van het programma gewerkt aan de geïdentificeerde zwaktes ter verfijning van de ToC¹⁷. Zie §5.3. *Efficiëntie - optimale integratie van de geleerde lessen in de operationele implementatie van het programma*

Optimalisering van de interne coherentie

Wat de interne coherentie betreft merken we dat er een aantal belangrijke werkpunten zijn:

- Er is nood aan een betere afstemming van de verschillende begeleidingstrajecten zodat de specifieke verschillen en de onderlinge complementariteit beter tot uiting gebracht wordt;
- Ook de opvolging van de trajecten dient coherenter te verlopen zodat de opvolging van de beoogde veranderingen beter op elkaar afgestemd worden. Het conceptueel kader kan hierbij als leidraad dienen.
- De coherentie tussen het België-luik en het luik Internationale Samenwerking (ISAM) dient versterkt te worden zodat het bereiken van resultaten op het gebied van empowerment en mondiaal burgerschap optimaal met elkaar vergeleken kunnen worden en de uitwisselingen eveneens optimaal op elkaar kunnen worden afgestemd. Zie eveneens §5.7. *Link tussen WBE en ISAM*.

Een verhoogde complementariteit tussen WBE-actoren onderling

De vaststelling blijft dat het aanbod op het vlak van WBE gefragmenteerd is. Uit enkele interviews is gebleken dat enkele scholen waar VIA DB haar interventie implementeert, ook verschillende andere NGO's een WBE-traject uitvoeren. Deze vaststelling bleek ook uit een behoefteonderzoek uitgevoerd door HIVA in 2015 voor Kleur Bekennen: *“Daarnaast is er, vooral vanuit de perceptie van aanbieders, bij scholen de behoefte om gegidst te worden tot bij het passende aanbod. Gezien de grote verscheidenheid in aard en kwaliteit van het aanbod, kan een externe instantie hier een cruciale rol in spelen.”*¹⁸ Voor scholen is het inderdaad niet evident om hun weg te vinden in het brede aanbod, sommigen zullen actief op zoek gaan naar het gepaste aanbod voor hun school, anderen laten zich veeleer spontaan meeslepen in een begeleid aanbod door een WBE-actor die hen actief opzoekt. Nochtans heeft de sector een overzicht van WBE-initiatieven in kaart gebracht via *“De educatieve kaart voor WBE”*¹⁹ alsook de brochure *“La solidarité internationale en classe”*²⁰. Desondanks blijkt dat deze

¹⁷ Zie managementresponse VIA DB tussentijdse evaluatie

¹⁸ « Wereldburgerschapeducatie op maat. Behoeftonderzoek in het Vlaams secundair onderwijs. », J. VAN ONGEVALLE, H. KNIPPRATH, G. JUCHTMANS & I. POLLET, Kleur Bekennen, HIVA, 2015.

¹⁹ <https://11.be/educatievekaart>

²⁰ https://www.annoncerlacouleur.be/drupal_files/public/2020-09/Catalogue%202020%20VF%20web.pdf

onvoldoende gedeeld worden met scholen en andere doelgroepen hoewel zij hiermee op gepaste wijze hun weg zouden vinden in het aanbod. Tot slot, is het aangeraden dat VIA Don Bosco verder gaat op de ingeslagen weg om meer samen te werken met andere Belgische actoren die actief zijn binnen WBE (zie GSK) zodat een pedagogische WBE-specifieke aanpak complementair geïntegreerd kan worden in andere bestaande WBE-programma's met een meer thematische insteek. Op deze manier zal de relevantie, coherentie en efficiëntie van WBE-programma's in de Belgische ontwikkelingssector optimaal versterkt worden. Uiteraard hebben de verschillende platformen die actief zijn rond WBE (Movo Platform, Perspective 2030, GPS ECMS Monde Scolaire & LED Inégalités mondiales - Décolonisation) hierbij een cruciale rol. Zoals een geïnterviewde leerkracht het correct verwoordt: *“het is het geheel van projecten waarop wij een beroep doen die de rijkdom van ons WBE-aanbod op school maakt»*.

5.3. Efficiëntie

Beoordeling	Conclusie
B+	De efficiëntie wordt als goed geëvalueerd. De sanitaire crisis heeft VIA DB aangezet om met een andere bril naar hun werking te kijken. De tweede helft van de uitvoeringsperiode van het programma werd namelijk gekenmerkt door de Covid-19 pandemie wat een directe impact gehad heeft op de gerealiseerde activiteiten vanaf maart 2020 tot en met mei 2021. VIA DB is er desondanks in geslaagd om efficiënt over te schakelen op digitale alternatieven. Door het ontwikkelen van een specifieke inspiratiegids (<i>Corona: nu en later, hier en wereldwijd</i>) de leerkrachten kunnen ondersteunen om in dialoog te gaan met de leerlingen over hun ervaringen met het coronavirus en de impact die dit op hun leven heeft gehad. De mate waarin VIA DB erin geslaagd is geleerde lessen in de praktijk te brengen tijdens het programma is eveneens een sterk punt. Tot slot wijst de eindevaluatie uit dat het opentrekken van de methodiek 'Global Dialogue' de juiste aanpak is om de leerlingen ertoe te brengen om een andere kijk op de wereld te ontwikkelen door uitwisseling met andere culturen, wat dus eveneens digitaal kan en/ of met scholen in eigen land (of toch niet zo nodig heel ver weg hoeven te liggen).

Verloop van het programma: “De crisis die ons anders deed nadenken”

Zoals VIA DB het zelf verwoord heeft in hun geleerde lessen van het jaar 2020, heeft de crisis hen aangezet om met een andere bril naar hun werking te kijken. De tweede helft van de uitvoeringsperiode van het programma werd gekenmerkt door de Covid-19 pandemie. Dit heeft een directe impact gehad op de gerealiseerde activiteiten vanaf maart 2020. Door de eerste golf en de lockdown schakelden scholen onmiddellijk over op afstandsonderwijs tot juni 2020. In het nieuwe schooljaar tot en met eind december 2021, is de situatie nooit genormaliseerd. Hoewel deze situatie uiterst uitdagend is geweest (rechtstreekse contacten met leerkrachten, workshops op scholen en de geplande uitwisselingsreizen werden geannuleerd), is VIA DB erin geslaagd om efficiënt over te schakelen op digitale alternatieven. Ook maakte VIA DB een digitale switch, in het bijzonder voor het traject School for Rights. Aangezien de toegang tot scholen moeilijker werd en de prioriteiten uiteraard ook elders lagen, werden coachings en opvolgingen online voorzien.

VIA Don Bosco heeft dankzij hun expertise op vlak van het uitwerken van methodieken, in korte tijd op de actualiteit kunnen inspelen door de ontwikkeling van een inspiratiegids die aan de leerkrachten aangeboden werd, nl. “*Corona: nu en later, hier en wereldwijd*”. Dankzij deze inspiratiegids werden leerkrachten ondersteund om in dialoog te gaan met de leerlingen over hun ervaringen met het coronavirus en de impact die dit heeft gehad op de jongeren. In totaal hebben 316 leerkrachten deze gids bij VIA DB aangevraagd (204 leerkrachten in 2020 en 112 leerkrachten in 2021).

Efficiëntie van de aanpak van VIA DB: optimale integratie van de geleerde lessen in de operationele implementatie van het programma

De mate waarin VIA DB erin geslaagd is geleerde lessen in de praktijk te brengen tijdens het programma is eveneens een waardemeter voor de efficiëntie van de interventie. VIA DB formuleerde geleerde lessen die ook werden gecommuniceerd aan DGD in het kader van de jaarlijkse narratieve verslaggeving. Daarnaast werden er ook lessen getrokken uit de tussentijdse evaluatie waarna op basis van de analyse van de ToC VIA DB die geactualiseerd heeft. Zo heeft VIA DB in de tweede helft van de uitvoeringsperiode van het programma gewerkt aan de geïdentificeerde zwaktes ter verfijning van de ToC. Deze hebben betrekking op:

- 1) Inzetten op **verankering van WBE** op school door een sterkere uitwerking van de whole school approach, uitbreiding van haar expertise van WBE in het BSO en de inzet op “trajectbegeleiding”²¹;
- 2) Het versterken van de **ondersteuning aan de leerkrachten** als agents of change,
- 3) Inzetten op een **verhoogde betrokkenheid van de leerlingen** door zelf meer in gesprek te gaan met hen;
- 4) Het opentrekken van de omkaderende methodiek van VIA Don Bosco “Global Dialogue” die jongeren de kans geeft zich te ontpoppen tot wereldburgers door nieuwe pistes te verkennen (uitwisselingsmogelijkheden tussen Belgische scholen, overweging om een pilotoproject op te starten waar er enkel digitaal wordt uitgewisseld).

VIA Don Bosco heeft eveneens ingezet op **(5) de versterking van haar identiteit en aanbod** als gerichte dienstverlener of expert in het organiseren van WBE in beroeps- en technische scholen. Om dit aanbod te optimaliseren heeft VIA Don Bosco een aantal specifieke tools ontwikkeld die specifiek inspelen op geïdentificeerde werkpunten, zoals een WBE-scan op school²² en de uitwerking van kwaliteitscriteria voor het educatief materiaal. Het uitgewerkte materiaal maakt bovendien melding van de relevante expliciete vakoverschrijdende eindtermen.

De verscheidenheid aan trajecten

Aanvullend op de uitgewerkte pedagogische tools die VIA DB ter beschikking stelt van de leerkrachten, werkt VIA DB 4 verschillende begeleidingstrajecten uit: Youth 4 Change, School for Rights, Move With Africa en School 2 School. Hoewel onderstaand overzicht de verschillen onder deze trajecten duidelijk weergeeft, blijven ze moeilijk te vatten voor buitenstaanders. Gezien het beperkte personeelsbestand lijkt het bovendien niet efficiënt om 4 verschillende trajecten uit te werken en op te volgen. Uit de gegevensverzameling blijkt bovendien dat de verschillen op het vlak van effecten zeer beperkt zijn. Het al dan niet op uitwisselingsreis gaan blijkt voor velen het voornaamste verschil te zijn tussen de trajecten onderling.

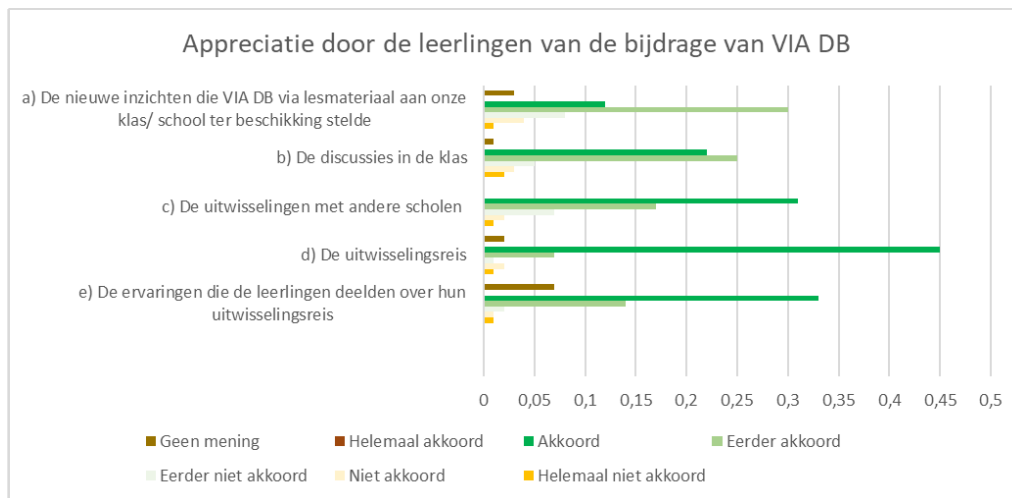
De uitwisselingsreis: een kosteneffectieve manier om leerlingen te laten evolueren tot wereldburgers?

Uit de tussentijdse evaluatie waarbij leerkrachten uitgebreid bevestigd werden, is gebleken dat leerkrachten en directieleden die al dan niet gebruik maken van het begeleid aanbod van VIA Don Bosco, van mening zijn dat een uitwisselingsreis inderdaad een kosteneffectieve manier is om leerlingen te laten evolueren tot wereldburgers. De meerderheid van de respondenten, namelijk 56 van de 76 personen (73,68 %) gingen hier mee akkoord. De ervaringen hieromtrent werden toen heel positief beoordeeld: de uitwisselingsreis zou een doeltreffend verschil maken voor de leerlingen die

²¹ VIA Don Bosco was één van de trekkers van de leerlijn “trajectbegeleiding” op sectorniveau. Het resultaat van deze leerlijn vertaalde zich in een brochure doelgerichte schooltrajecten rond wereldburgerschapsonderwijs.

²² Deze scan geeft weer hoe er op school reeds rond WBE gewerkt wordt. De succesfactoren, maar ook de belemmerende factoren worden op deze manier in kaart gebracht. Op deze manier kan VIA Don Bosco nog meer op maat van de scholen werken door concreet op hun specifieke noden in te spelen.

de kans hebben om op uitwisselingsreis te gaan. Deze eindevaluatie kan dit alleen maar bevestigen aangezien de meerderheid van de bevroegde (oud-)leerlingen dit eveneens beamen.

Figuur 2: Appreciatie door de leerlingen van de bijdrage van VIA DB

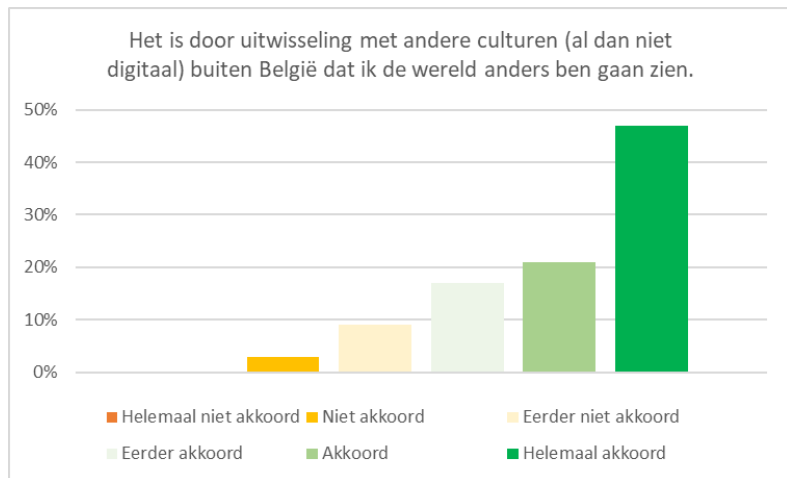
Zoals bovenstaande grafiek aangeeft wordt de uitwisselingsreis als voornaamste bron voor leren geciteerd gevolgd door de ervaringen die leerlingen deelden over hun uitwisselingsreis, de uitwisseling met andere scholen, discussies in de klas en ten slotte de nieuwe inzichten die VIA Don Bosco via het pedagogisch materiaal ter beschikking heeft gesteld.

Er zijn echter wel belangrijke kanttekeningen (zie onderstaand kader) bij de uitwisselingsreizen die duiden op het belang om werkbare alternatieven uit te werken zoals aanbevolen in de tussentijdse evaluatie: uitwisselingen ontwikkelen en ondersteunen tussen scholen in België en in Europa, digitale uitwisselingen en gezamenlijke opdrachten (peer-learning) tussen scholen.

Kanttekeningen bij uitwisselingsreizen

- Een belangrijke uitdaging van de uitwisselingstrajecten is om ervoor te zorgen dat de effecten van een uitwisselingsreis kunnen blijven nazinderen op school. Hiertoe is een goed georganiseerde en uitgewerkte feedback nodig: *“een uitwisselingsreis met een beperkte groep leerlingen is zeker een meerwaarde, maar hoe breng je dat over naar de rest van de leerlingen?”* vraagt een leerkracht zich af. Een andere leerkracht merkte op dat *“de ondersteuning van VIA DB in de aanloop naar de uitwisselingsreis zeer waardevol was; maar de ondersteuning bij de opvolging van de uitwisselingsreis is beperkter”* en verder *“van het 3de tot het 7de jaar zouden onze leerlingen goed op de hoogte moeten zijn van dit uitwisselingsproject en geregeld daarover feedback krijgen om de betrokkenheid van allen te stimuleren, niet alleen van het groepje rond de deelnemers”*.
- Uitwisselingsreizen zijn bereikbaar voor een beperkt aantal leerlingen, wat de reikwijdte ervan dus automatisch beperkt. Het kostenplaatje is niet per se een discriminatoir argument voor de leerlingen die op uitwisselingsreis willen gaan gezien de geldinzamelingsacties die voorzien worden door de scholen. Anderzijds overschaduwden die acties de werkelijke doelstelling van de uitwisseling: *“we zijn vooral bezig met fondsenwerving in plaats van over de problemen te praten”*.

Wat betreft de mogelijkheid om gezamenlijke projecten tussen scholen (in België en in een partnerland) op te zetten ter bevordering van een interculturele dialoog op afstand, via digitale uitwisseling, waren de meningen onder bevraagde leerkrachten erg verdeeld in de tussentijdse evaluatie. VIA Don Bosco heeft nochtans de wijze keuze gemaakt om in de tweede helft van het Programma nieuwe pistes te verkennen zoals de uitwisselingsmogelijkheden tussen Belgische scholen en de overweging om een pilootproject op te starten waar er enkel digitaal wordt uitgewisseld.²³ De eindevaluatie wijst uit dat het opentrekken van de methodiek 'Global Dialogue' in elk geval de juiste aanpak is om de leerlingen ertoe te brengen een ander kijk op de wereld te ontwikkelen door uitwisseling met andere culturen.

Figuur 3: Bijdrage van de interculturele uitwisseling aan een evoluerende attitude

Tot slot en zoals aangegeven in §4. *Analyse van de kwaliteit van de gegevens*, dient er gewerkt te worden aan de verbetering van de kwaliteit van de M&E gegevens zodat het behalen van de specifieke doelstelling optimaal opgevolgd kan worden. Specifieke aanbevelingen werden hierrond geformuleerd in *Bijlage 4: Kritische kijk op het M&E systeem en analyse kwaliteit gegevens*.

²³ VIA DB heeft de beslissing genomen om binnen het traject School to School geen uitwisselingsreizen meer te voorzien en om de hele structuur van het programma te herzien door extra in te zetten op Global Exchange digital.

5.4. Doeltreffendheid

Beoordeling	Conclusie
B	<p>De doeltreffendheid wordt als goed beoordeeld. Het conceptueel kader dat werd opgemaakt in het kader van deze evaluatie identificeert voor elke dimensie (kritische dimensie, solidaire en verantwoordelijke dimensie, actieve dimensie), de beoogde veranderingen per WBE-component (kennis, vaardigheden, attitude en gedrag). Op basis hiervan is het evaluatieteam erin geslaagd om een overzicht te krijgen van wat die WBE-competenties exact inhouden en de gerelateerde veranderingen die op het niveau van de leerlingen hebben plaatsgevonden.</p> <p>Hoewel een baselinestudie ontbreekt voor de meting van de effecten bij de leerlingen, blijkt uit de gegevensverzameling en bijhorende analyses dat VIA DB een belangrijke bijdrage levert aan de mate waarin jongeren actiever, kritischer en solidairder geworden zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De kritische dimensie draagt in belangrijke mate bij tot kennis (weten) en beperkt tot vaardigheden (kunnen) - De solidaire dimensie draagt bij tot attitude (willen) en vaardigheden (kunnen) - De actieve dimensie legt de klemtoon op het bijbrengen van vaardigheden en in mindere mate op gedragsverandering.

De specifieke doelstelling van het België-luik luidt als volgt: Leerlingen (hoofdzakelijk uit het technisch- en beroepsonderwijs) blijven nieuwe vaardigheden verwerven in verband met mondiaal burgerschap en solidariteit, om actief bij te dragen tot een duurzame wereld. De **uiteindelijke verandering** die VIA Don Bosco beoogt met haar programma wordt als volgt verwoord: **“Alle jongeren in België ontplooiën zich tot kritische, solidaire, verantwoordelijke en actieve wereldburgers die meebouwen aan een duurzame en solidaire samenleving.”**

Om de doeltreffendheid van de interventie in kaart te brengen, maakt VIA DB gebruik van **3 indicatoren**. De eerste richt zich op de **actieve dimensie** (*het % leerlingen dat deelgenomen hebben aan een actie die een duurzame wereld bevordert, ten laatste 1 jaar na deelname aan een VIA Don Bosco project*), de tweede op de **kritische dimensie** (*het % leerlingen dat dankzij onze interventies kritischer nadenkt over globale uitdagingen*) en de derde op de **solidaire dimensie** (*het % leerlingen dat zich dankzij onze interventies meer solidair voelt*). De centrale evaluatievragen van deze eindevaluatie werden geformuleerd rond deze dimensies.

Het conceptueel kader als instrument om effecten te meten

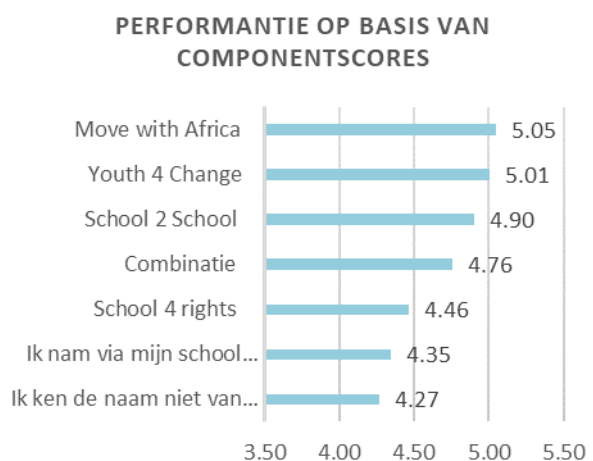
Het conceptueel kader dat werd opgemaakt in het kader van deze evaluatie identificeert voor elke dimensie (kritische dimensie, solidaire en verantwoordelijke dimensie, actieve dimensie), de beoogde veranderingen per WBE-component (kennis, vaardigheden, attitude en gedrag). Op basis hiervan is het evaluatieteam erin geslaagd om een optimaal overzicht te krijgen van wat die WBE-competenties exact inhouden. Bovendien heeft dit conceptueel kader het mogelijk gemaakt om op basis van de resultaten van de online enquête een indicatie van de effecten van het VIA DB programma te geven voor de 3 dimensies. Elke dimensie werd geëvalueerd op basis van geformuleerde stellingen. Onderstaande tabel geeft de gemiddelde score (componentscore) van de respondenten aan per traject.

	Aantal	Componentscore* Kennis (kritische dimensie)	Componentscore Vaardigheden (kritische en solidaire dimensie)	Componentscore Houding (solidaire dimensie)	Componentscore Gedrag (actieve dimensie)
School 2 School	14	5.01	5.08	5.18	4.33
Move with Africa	23	5.03	5.12	5.12	4.91
Youth 4 Change	11	5.05	5.01	5.24	4.73
Ik ken de naam niet van het project	4	4.47	5.16	4.53	2.92
Combinatie van trajecten	5	4.93	4.93	4.85	4.33
Ik nam via mijn school niet deel aan een begeleidingstraject	6	4.63	4.60	4.33	3.83
School 4 rights	2	4.63	4.75	4.31	4.17

* De componentscore is het gewogen gemiddelde van de score van de respondenten op de deelvragen. De componentscore ligt steeds tussen 1 erg zwak en 6 Heel sterk.

Wat opvalt in deze tabel is dat de componentenscores niet lineair causaal geïnterpreteerd kunnen worden. Met andere woorden, we stellen geen continu evoluerende lijn vast van kennis naar vaardigheden, houding en gedrag. In een causaal veranderingsproces kan men ervan uitgaan dat meer kennis leidt tot meer vaardigheden, een betere houding en ten slotte tot een gedragsverandering. In realiteit verloopt het veranderingsproces echter complexer.²⁴ Dit wijst de praktijk van verschillende WBE-actoren in de sector ook uit. We kunnen wel een verminderd effect vaststellen voor het component gedrag. Deze component scoort systematisch lager dan de andere componenten. We stellen ook vast dat de componentscore vaardigheden in het algemeen hoger ligt dan de componentscore kennis. Een voorzichtige conclusie zou kunnen zijn dat de aangeboden trajecten praktijkgericht eerder dan theoretisch zijn. Voor verder detailgegevens van elke component, zie Bijlage 5 detailrapport online enquête, hoofdstuk 3.2.

Als we het gemiddelde van de componentenscores berekenen voor elk traject hebben we een voorzichtige maatstaf voor de prestatie van de verschillende trajecten. Het Move with Africa traject heeft de beste score, op de voet gevolgd door Youth 4 Change en School 2 School. School 4 Rights hinkt achterop. Voorzichtigheid bij de interpretatie van deze gegevens is echter geboden aangezien de mogelijkheid bestaat dat de verschillende profielen van de deelnemers aan deze trajecten de verschillende scores voor een groot deel kunnen verklaren. Een andere mogelijke verklaring is dat de meeste trajecten, 1ste lijn trajecten zijn. School 2 School scoort, als tweedelijns traject nochtans ook goed, wat gedeeltelijk verklaard kan worden door het feit

Figuur 4 Performantie van de respondenten per begeleidingstraject op basis van de componentscores

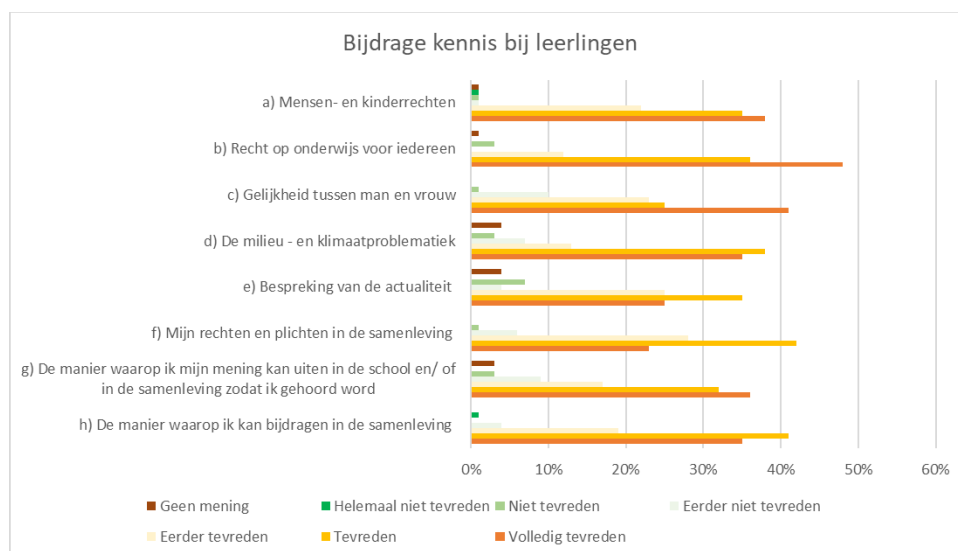
²⁴ Zoals reeds aangegeven in de tussentijdse evaluatie toonde het meta-onderzoek betreffend transfereffecten dat professionaliseringsinitiatieven voor leerkrachten onderhevig zijn aan complexe onderlinge en wederkerige relaties tussen de interventie zelf, de scholen, de leerkrachten, de leerlingen alsook de klas- en schoolcontext. Het is daarom ook logisch dat het veranderingsproces dat beoogd wordt met WBE niet lineair te interpreteren is en steeds gecontextualiseerd dient te worden. Het multidimensionale karakter van de WBE-vaardigheden maakt het ook mogelijk dat zowel de kritische dimensie, de solidaire dimensie als de actieve dimensie een ingangspoort kan zijn in het samenspel van factoren die leerlingen in fine kritischer, solidairder en actiever maakt.

dat er een aantal interculturele reizen zijn geweest waarbij VIA Don Bosco rechtsreeks voorbereidingsessies georganiseerd heeft.

Hoewel een baselinestudie ontbreekt voor de meting van de te behalen specifieke doelstelling, blijkt uit de gegevensverzameling en bijhorende analyses dat VIA DB een belangrijke bijdrage levert aan de mate waarin jongeren actiever, kritischer en solidairder geworden zijn.

- **De kritische dimensie draagt in belangrijke mate bij tot kennis (weten) en beperkt tot vaardigheden (kunnen)**

Op het einde van het programma verklaart 70% van de leerlingen dat ze kritischer nadenkt over globale uitdagingen dankzij het Programma.²⁵ Het evaluatieteam stelt vast dat het Programma heeft bijgedragen tot een verhoogde kennis van de leerlingen op het vlak van ‘diverse globale thema’s’, ‘inzicht in verschillen en gelijkenissen tussen landen en mensen’, ‘inzicht in de manier waarop je als persoon of in groep betekenis geeft aan de wereld’ en het ‘bewustzijn van de mogelijkheid om zelf actief bij te dragen tot een meer rechtvaardige wereld’. Op het niveau van *vaardigheden*, stellen we bijdragen vast op het niveau van ‘de ontwikkeling van een kritische kijk op verkregen informatie (mediawijsheid) en kritisch informeren (zelf op zoek gaan naar informatie), ‘zelfreflectie’, het kunnen aannemen van een ‘lerende/onderzoekende houding’, en het met ‘elkaar in dialoog gaan’. Voor de ‘aandacht voor de nationale en internationale context waarin gebeurtenissen plaatsvinden’, ‘inzicht in eigen (meerlagig) referentiekader en culturele identiteit’ en ‘multiperspectiviteit’, competenties specifiek door VIA DB vooropgesteld, vinden we veel minder evidentie in de verzamelde gegevens.

Figuur 5: Bijdrage van het Programma aan de kennis (kritische dimensie) bij de respondenten

De grote meerderheid van de respondenten gaat akkoord met alle stellingen met betrekking tot kennis. Hoewel de variatie beperkt is stellen we vast dat ‘De zaken die in de wereld gebeuren hebben invloed op mijn leven’ de laagste score haalt en dat ‘Er zijn andere verwachtingen in de samenleving ten opzichte van vrouwen en mannen’ de hoogste score haalt. We stellen een zeer sterk verband vast voor eerstelijnsstrajecten en uitwisselingsreizen (MWA) in het bijzonder al is er ook hier wel invloed van veel andere factoren mogelijk. De (oud)-leerlingen bevestigen inzicht te hebben verkregen in verschillen en gelijkenissen tussen landen en mensen: « *de onbevangenheid die deze reis met zich meebrengt, maakt je bewust van de wereld* » en ook « *de reis heeft me bewust gemaakt van bepaalde clichés en stereotypen* ». De manier waarop je als persoon of in groep betekenis geeft aan de wereld (kennis eigen culturele voorkeuren en interesses) wordt eveneens bevestigd : « *het delen met mensen van de andere kant van de wereld en het ontdekken van hun manier van denken heeft ons met de wereld verbonden*», « *mijn manier om de wereld te zien en stereotypen en vooroordelen te*

²⁵ Opvolging logisch kader 2021

interpreteren is veranderd » en verder « mijn kijk op de wereld en mijn relaties met anderen zijn veranderd ». Wat de kennis van diverse globale thema's betreft, merkt het evaluatieteam dat er een zeer sterke contributie is van het VIA DB programma. De uitwisselingsreis wordt hierbij als voornaamste bron voor leren geciteerd gevolgd door de ervaringen die leerlingen deelden over hun uitwisselingsreis, de uitwisseling met andere scholen, discussies in de klas en ten slotte de nieuwe inzichten die VIA Don Bosco via het pedagogisch materiaal ter beschikking heeft gesteld.

Bijkomend blijkt dat het School 2 School-traject de visie verbreedt voor de leerlingen aangezien zij via dat traject inzien dat recht op school zeker geen evidentie is in India bijvoorbeeld. *“Dat verschil was voor veel leerlingen confronterend.”* Zoals reeds aangehaald in §5.1. *Relevantie*, wordt onvoldoende rekening gehouden met de diversiteit in de klas om de kritische dimensie van WBE-vorm te geven. Een geïnterviewde leerkracht vertelde dat voor deze dimensie veel verwacht wordt van het nieuwe programma van VIA DB. Ook belangrijk te vermelden in de interculturele dialoog is de kennis van het Engels die een belangrijk struikelblok kan zijn voor sommige specifieke doelgroepen.

- ***De solidaire dimensie draagt bij tot attitude (willen) en vaardigheden (kunnen)***

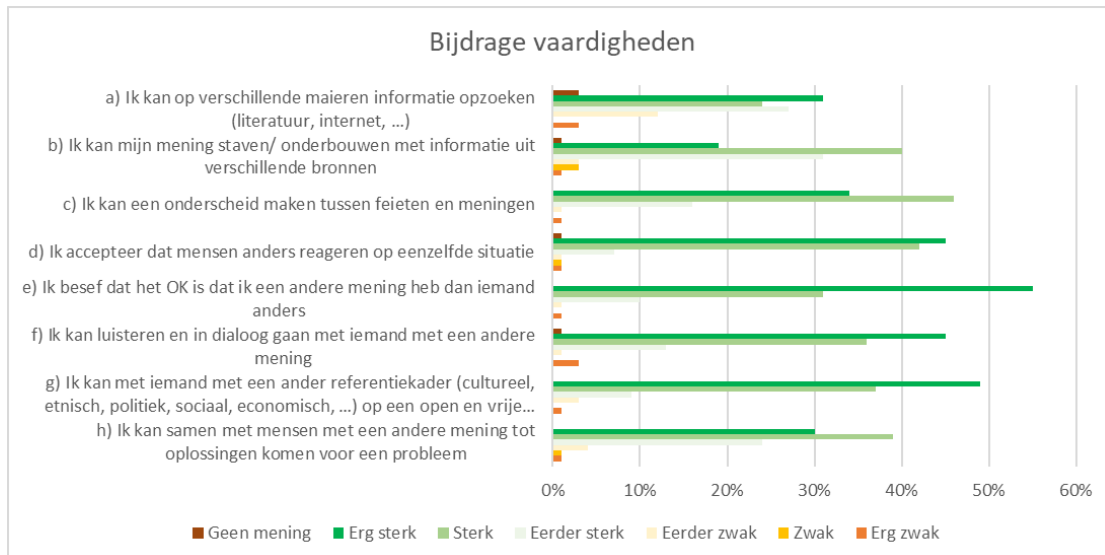
Op het einde van het programma verklaart 70% van de leerlingen dat hij/ zij zich meer solidair voelt dankzij het Programma.²⁶ Het evaluatieteam stelt een bijdrage van het Programma vast op het niveau van *kennis* op het vlak van 'systeemdenken waarbij leerlingen ervaren dat ze deel uitmaken van een groter systeem'. Het programma draagt eveneens actief bij op het niveau van attitude: 'zich verbonden voelen met anderen'; 'het zich openstellen naar andere mensen; bereid zijn om met anderen in dialoog te gaan'; 'ondernemingszin waarbij leerlingen daadwerkelijk de motivatie en bereidheid om actie te ondernemen ontwikkelen' en de betrokkenheid bij kernthema's van VIA DB.

De scores op de stellingen met betrekking tot vaardigheden liggen in het algemeen hoger dan de scores op de stellingen over kennis. Het ontwikkelen van vaardigheden ligt op een kruispunt in de ToC van VIA Don Bosco waarin de kritische dimensie gekoppeld wordt aan de solidaire en verantwoordelijke dimensie. In deze zin kunnen de hoge scores op de stellingen m.b.t vaardigheden geïnterpreteerd worden als een voorzichtige bevestiging van het belang van de ontwikkeling van vaardigheden. De grote meerderheid van de respondenten gaat akkoord met alle stellingen met betrekking tot vaardigheden. Hoewel de variaties beperkt zijn wordt de laagste score gehaald op 'Ik kan op verschillende manieren informatie opzoeken' en 'Ik kan mijn mening staven/ onderbouwen met informatie uit verschillende bronnen'. De hoogste score staat op 'Ik besef dat het OK is dat ik een andere mening heb dan iemand anders'.

---

²⁶ Opvolging logisch kader 2021

Figuur 6: Bijdrage van het Programma aan de vaardigheden (solidaire dimensie) bij de respondenten

Vaardigheden die VIA DB vooropstelt en waar geen bijdrage voor gevonden werd, zijn ‘besef van verantwoordelijk voor de toekomst van iedereen’ en ‘het bewustzijn van het belang van internationale solidariteit’.

(Oud-)leerlingen zijn geïnformeerd, beargumenteerd en gaan constructief in dialoog met elkaar, ze komen op voor eigen opvattingen en belangen, leren hoe ze hun mening kunnen onderbouwen en goed kunnen argumenteren: *“Je denkt na voordat je iets zegt. Als je spreekt, ken je het onderwerp. Wat je zegt is logisch en je legt je hart erin om het te verdedigen”*. Leerlingen ervaren bovendien dat ze deel zijn van een groter geheel en zien de samenhang tussen hun onmiddellijke acties en het positieve effect op de omgeving en de wereld: *“Ik ben bewuster en gevoeliger geworden. Ik heb mijn manier van leven ook een beetje veranderd, want een kleine actie kan het leven van een ander raken, waar je ook woont”*. Tot slot draagt het programma in beperkte mate bij tot het creëren van verantwoordelijkheidszin bij de (oud-)leerlingen waarbij ze beseffen dat iedereen een collectieve verantwoordelijkheid draagt voor het welzijn in de wereld

In de praktijk blijkt over het algemeen dat de solidaire dimensie extra uitdagend blijft en moeilijk te vatten is: *“Jongeren blijven toch vaak in hun eigen cirkel hangen, ..., ze hebben veel moeite om uit hun eigen leefwereld te komen”*. De solidaire dimensie lijkt daarom moeilijk te laten leven bij de jongeren, nochtans is ook gebleken dat de effecten van de internationale uitwisselingsreizen op een later tijdstip toch doordringen: *“de repercussies komen altijd later ... sommigen van hen werden betrokken bij vrijwilligersactiviteiten ... er was een soort trots van hun kant om me te vertellen dat ze daarbij betrokken waren: zo associëren ze hun betrokkenheid bij de reis met VIA DB”*.

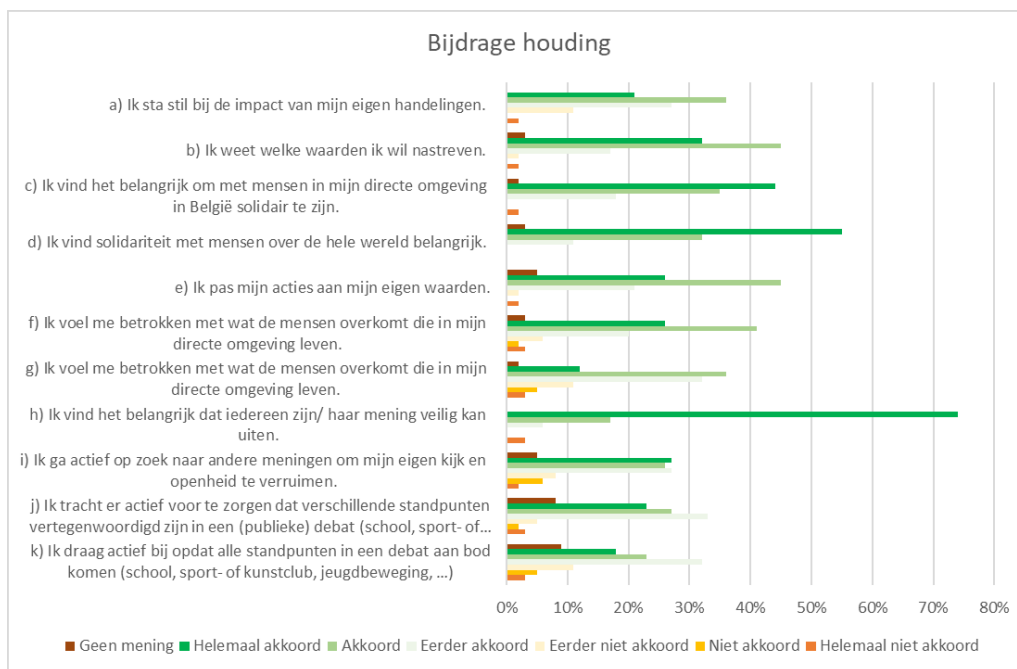
- **De actieve dimensie legt de klemtoon op het bijbrengen van vaardigheden en in mindere mate op gedragsverandering**

Op het einde van het programma verklaart 75% van de leerlingen dat ze hebben deelgenomen aan een actie die een duurzame wereld bevordert, ten laatste 1 jaar na deelname aan een VIA Don Bosco project.²⁷ Het evaluatieteam stelt vast dat de activiteiten bijdragen tot de *vaardigheid* ‘het actief participeren aan de samenleving rekening houdend met de rechten en plichten van iedereen’ en het *gedrag* om ‘kennis, vaardigheden en waarden actief in te schakelen en te vertalen in concrete handelingen en acties die bijdragen tot een meer rechtvaardige en solidaire wereld’. Voor de realisatie van de elementen ‘het maken van doordachte keuzes voor het eigen handelen en de eigen levenswijze’

²⁷ Opvolging logisch kader 2021

en ‘het verwerken van nieuwe informatie doorheen een interculturele dialoog’, gedragingen die VIA DB zelf vooropstelt, vinden we geen bijdragen terug.

Figuur 7: Bijdrage van het Programma aan de houding (actieve dimensie) bij de respondenten

De conceptualisering van de actieve dimensie door VIA DB focust voornamelijk op de houding. Hoewel de grote meerderheid van de bevroegde (oud-)leerlingen akkoord gaan met de stellingen met betrekking tot houding, liggen de laagste scores bij de stellingen ‘Ik voel me betrokken met wat de mensen overkomt in de wereld’ en ‘ik draag actief bij opdat alle standpunten in een debat aan bod komen’. ‘Ik vind het belangrijk dat iedereen zijn/ haar mening veilig kan uiten’ haalt de hoogste score hoewel de variaties eerder beperkt blijven. Er is bovendien een sterke indicatie voor contributie van het programma aan het actief participeren aan de samenleving, rekening houdend met de rechten en plichten van iedereen binnen de rechtstaat. Leerlingen ontwikkelen het vermogen om zich voor de publieke zaak in te zetten, om belangstelling te tonen voor het oplossen van problemen die een plaatselijke of grotere gemeenschap raken: *“het is aan ons om de wereld te veranderen”*. Bijkomend blijkt dat de actieve dimensie geen evidentie is: *“de laatste jaren is het echt wel erg moeilijk, ... de jongeren blijven nog meer in hun cocon hangen dan anders”* en verder *“kennis van SDG’s is er dan al, de jongeren er verder in meekrijgen is een werk van lange adem en interesse is beperkt”*.

Indicaties van verandering

Ondanks de uitdagingen werden verschillende indicaties van verandering geïdentificeerd die potentieel kunnen bijdragen tot het behalen van de specifieke doelstelling en de verschillende resultaten van het logisch kader.

In het kader van **Resultaat 1** van het logisch kader (leerkrachten voelen zich competent en integreren wereldburgerschap effectief in hun onderwijs) voelt 86% van de leerkrachten zich competent om WBE te integreren in zijn lessen. 69% van de leerkrachten weet waar ze relevante informatie kunnen vinden over WBE en 64% heeft de attitude om WBE te integreren in al hun lessen. Deze twee laatste indicatoren werden onvoldoende behaald. Zoals reeds aangegeven in de tussentijdse evaluatie zal VIA DB extra moeite moeten doen op het vlak van duurzame integratie van WBE in de klaspraktijk.

Waardering en pistes voor verbetering van de aanpak van VIA DB

Over het algemeen wordt de ondersteuning door VIA DB ten zeerste geapprecieerd door de leerkrachten. Dit werd reeds uitgebreid besproken in de tussentijdse evaluatie. Uit bijkomende interviews in deze eindevaluatie wordt dit verder bevestigd. De begeleiders van VIA DB zijn zeer betrokken. Ondanks het personeelsverloop wordt de ondersteuning als flexibel beschouwd door de leerkrachten. Ook blijkt de ondersteuning voldoende op maat van de scholen. VIA Don Bosco biedt innovatieve werkvormen aan en slaagt erin om de boodschap op een ludieke manier over te brengen.

Leerkrachten die met VIA DB samenwerken in scholen waar ook andere actoren WBE-ondersteuning bieden zijn wel kritischer: één enkele leerkracht vindt de aanpak theoretischer (PPT-presentatie) dan bij andere WBE-actoren. Tot slot zijn enkele leerkrachten vragende partij om meer voorbereiding te voorzien in samenwerking met de leerkracht zodat de inhoud en de werkvorm optimaal afgestemd kunnen worden op de doelgroep.

In het kader van **Resultaat 2 (het draagvlak voor het integreren van wereldburgerschapeducatie in het pedagogisch project bij doelgroepen (leerkrachten en directies) is verbreed)**, hebben 4 scholen het S4R-label ontvangen en 2 anderen zitten halverwege het traject. Het totaal aantal leerkrachten dat deelneemt aan VIA DB's projecten inzake WBE is bovendien significant toegenomen: 72 leerkrachten participeren in een begeleidingstraject (dit waren er oorspronkelijk 18) en 200 leerkrachten maken gebruik van het educatief materiaal van VIA DB (dit waren er oorspronkelijk 104).

In het kader van **Resultaat 3 (eindbegunstigden (leerlingen) en doelgroepen (leerkrachten en directies) zijn gesensibiliseerd en gemobiliseerd rond de kernthema's van VIA DB: recht op onderwijs, gendergelijkheid en milieu)**, hebben 56% (komende van 45,5% in 2017) van de bereikte scholen het thema recht op onderwijs geïntegreerd in minstens 1 klasoverschrijdende activiteit, 44% (komende van 33,3% in 2017) van de bereikte scholen heeft het thema gendergelijkheid geïntegreerd in minstens 1 klasoverschrijdende activiteit dankzij VIA DB's interventie en tot slot heeft 67% (komende van 45,5%) van de bereikte scholen het thema milieu geïntegreerd in minstens 1 klasoverschrijdende activiteit ondermeer dankzij VIA DB's interventie. De indicatoren van het logisch kader voor dit resultaat zijn output-gericht en dienen te worden aangevuld met de effectenmeting van de kritische, verantwoordelijke en solidaire alsook van de actieve dimensie die hierboven werd besproken.

Milieu & Gender: gepaste thematieken om systeemdenken bij leerlingen te stimuleren

Milieu en gendergevoeligheid maken deel uit van de kernthema's van VIA Don Bosco en worden transversaal geïntegreerd in het aanbod van VIA Don Bosco via de ontwikkeling van specifieke tools²⁸ en door de integratie van deze thema's in de begeleidingstrajecten.²⁹

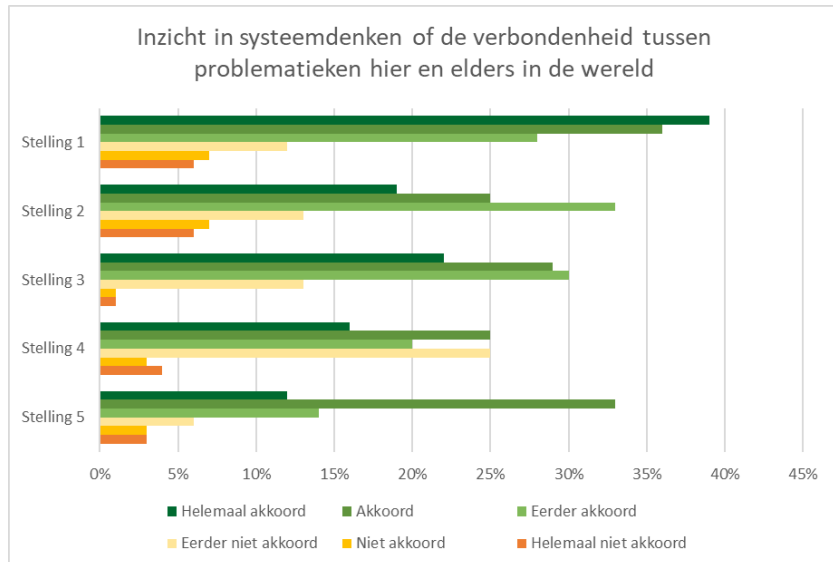
Milieuproblematieken en gelijkheid tussen mannen en vrouwen zijn mondiale uitdagingen met context specifieke, (sociaal, etnisch, religieus, politiek) aspecten. Deze thematieken interesseren de leerlingen: het klimaat, ecologie, vervuiling (al dan niet op het land of in het water), dierenwelzijn, de toekomst van de mensheid, de plaats van de vrouwen in de samenleving, de vertegenwoordiging van vrouwen in de media, seksuele identiteit, LGBTQI+, zijn allemaal onderwerpen waar de bevraagde leerlingen extra aandacht voor willen. Hoewel andere thema's ook van belang zijn voor de leerlingen (zoals armoede, racisme, oorlog, e.a.) zijn de thema's milieu en gender duidelijk een brug van verbinding en herkenning tussen leeftijdsgenoten in België en in het buitenland: door elkaars context te delen

²⁸ Op het vlak van gender via het lessenpakket Brandweervrouwen en Onthaalvaders en de workshop Diversiteit en stereotypen – focus gender. Op het vlak van milieu via de workshop ecologisch verantwoord gedrag, Greening TVET en de milieuvriendelijke productie van VIA DB's leermiddelen.

²⁹ De thema's gender en milieu worden vaak gekozen door de leerlingen binnen een SDG-traject.

worden leerlingen gestimuleerd om zich in te zetten voor een inclusievere samenleving. Uit voorgaande blijkt dat milieu en gender alvast gepaste thematieken zijn om leerlingen te helpen om de wereld beter te begrijpen door in te zoomen op thema's en problemen die vanuit verschillende standpunten bekeken worden en door op zoek te gaan naar oorzaken en verbanden (systeemdenken).

In de praktijk kan gezegd worden dat: *“Door het aanhalen van de thema's van de ongelijkheid tussen het “noorden” en het “zuiden”, beginnen leerlingen te zien dat de verschillende problemen waarmee de wereld geconfronteerd wordt, met elkaar verbonden zijn.”*³⁰ Dit wordt bevestigd door onderstaande grafiek die de mate waarin leerlingen akkoord gaan met stellingen³¹ die de verbondenheid tussen problemen hier in België en elders in de wereld illustreert.

Figuur 8: Inzicht in systeemdenken of de verbondenheid tussen problematieken hier en elders in de wereld.

³⁰ Programmadocument 2017-2021

³¹ Stelling 1: Wat ik denk en doe is het gevolg van de omgeving waarin ik ben opgegroeid; Stelling 2: De zaken die in de wereld gebeuren, hebben invloed op mijn leven; Stelling 3: Mijn acties of de acties die ik onderneem hebben een invloed voor andere mensen hier (bv. Klimaat, mensenrechten, etc.); Stelling 4: Mijn acties of de acties die ik onderneem hebben een invloed voor andere mensen in de rest van de wereld (bv. Klimaat, mensenrechten, etc.) en Stelling 5 : Er zijn andere verwachtingen in de samenleving ten opzicht van vrouwen en mannen.

5.5. Impact

Beoordeling	Conclusie
B	<p>Voor het WBE-programma van VIA Don Bosco heeft de impact betrekking op de ontplooiing van alle jongeren in België tot kritische, solidaire, verantwoordelijke en actieve wereldburgers die meebouwen aan een duurzame solidaire samenleving. In die zin draagt het impactcriterium verder dan de effecten die reeds werden beoordeeld binnen het doeltreffendheids criterium. Om indicaties van impact te illustreren werd gekeken naar de mate waarin gedragsveranderingen zich bij de (oud-)leerlingen hebben voorgedaan en zich ook na afloop van het programma/ het traject blijven voordoen. Het gaat hierbij om veranderingen in de persoonlijke levensstijl en de mate waarin zij gezamenlijke acties ondernemen. De meerderheid van de bevroagde oud-leerlingen beseft dat ze op vele manieren hun <i>eigen levensstijl</i> kunnen aanpassen en eventeens <i>invloed</i> kunnen uitoefenen <i>op hun directe omgeving</i>. De meerderheid onder hen beseft eventeens dat ze op vele manieren <i>gezamenlijke acties</i> kunnen voeren zodat zij <i>invloed</i> kunnen uitoefenen <i>in de brede samenleving</i>. Tot slot kunnen stellen we ook indicaties voor impact op schoolniveau vast binnen het <i>traject School for Rights</i>. In dit traject wordt op een duurzame manier het schoolbeleid beïnvloedt zodat de school concreet met kinderrechten en jongerenparticipatie aan de slag gaat en zo impact kan genereren binnen de school.</p>

VIA Don Bosco definieert Impact als volgt in de veranderingstheorie van het programma:

- **Impactsfeer algemeen:** Jongeren en jongvolwassenen in Noord en Zuid leiden een beter leven en zijn in staat bij te dragen tot de ontwikkeling van een meer rechtvaardige wereld.
- **Impactsfeer WBE-programma:** Alle jongeren in België ontplooiën zich tot kritische, solidaire, verantwoordelijke en actieve wereldburgers die meebouwen aan een duurzame solidaire samenleving.

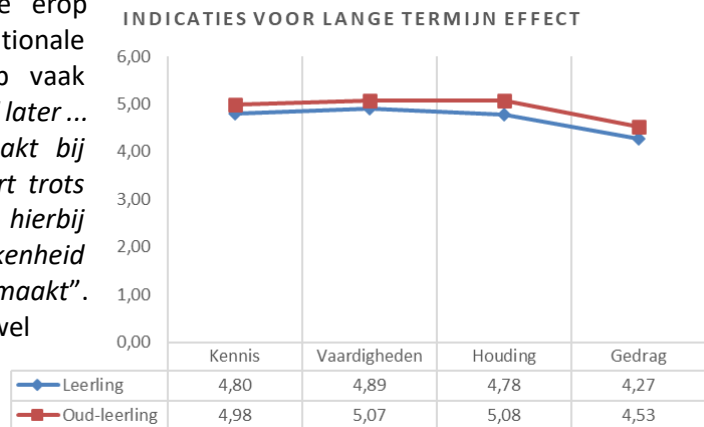
Impact is de mate waarin de interventie resulteert in belangrijke, positieve of negatieve en beoogde of onverwachte effecten met een ruimere reikwijdte (= potentieel voor een duurzame solidaire samenleving). Voor het WBE-programma van VIA Don Bosco heeft de impact betrekking op de **ontplooiing van alle jongeren in België tot kritische, solidaire, verantwoordelijke en actieve wereldburgers die meebouwen aan een duurzame solidaire samenleving**. In die zin draagt het impactcriterium verder dan de effecten die reeds werden beoordeeld binnen het doeltreffendheids criterium. VIA DB gaat ervan uit dat leerlingen in een duurzame samenleving willen leven en dat, als de schoolomgeving gunstig is voor de invoering van WBE, dit een gunstig effect heeft op de integratie van WBE en het stimuleren en faciliteren van initiatieven van de leerlingen rond WBE. Dit zou dan een actieve bijdrage van de leerlingen aan een duurzame, solidaire samenleving vergemakkelijken. Deze hypothese werd bevestigd in recente impactevaluaties³². Als leerkrachten vervolgens deze spontane belangstelling voor een bepaald WBE-thema waarnemen, kunnen zij dit thema gemakkelijker integreren in hun klaspraktijk.

Indicaties voor impact en lange termijneffecten

Gezien de bevraging in het kader van deze evaluatie gericht was op zowel leerlingen als oud-leerlingen (84 respondenten, 66% onder hen zijn oud-leerlingen), kunnen we het verschil tussen hen onder de

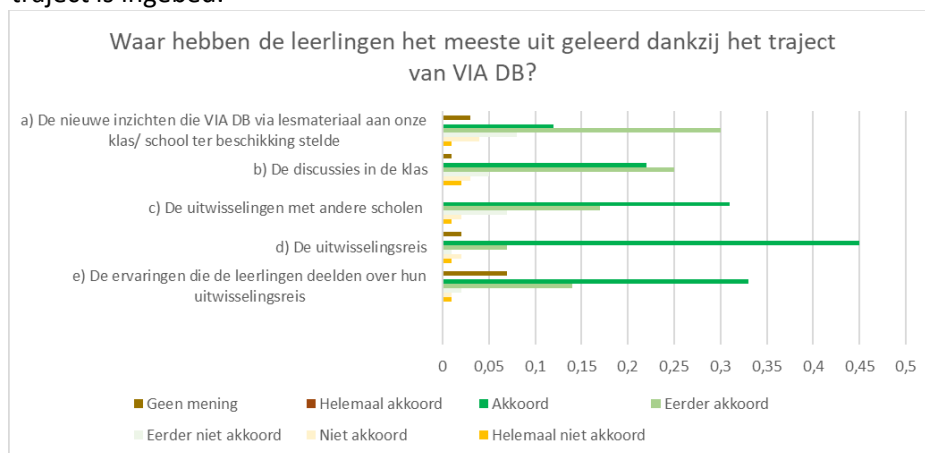
³² "Evaluatie van de ontwikkelingseducatie acties gefinancierd of gecofinancierd door de Belgische ontwikkelingssamenwerking in de periode 2014-2017.", J. Van ONGEVALLE (HIVA-KU Leuven), P. GREGA (Dris), B. FONTENEAU (HIVA-KU Leuven), H. Knipprath (HIVA-KU Leuven), N. Jaspers (Camino), Dienst bijzondere evaluatie van de Belgische Ontwikkelingssamenwerking, oktober 2018. En "Etude d'impact : perception des enseignant-e-s quant à l'impact des interventions d'éducation à la citoyenneté mondiale et solidaire (ECMS) dans l'enseignement obligatoire de la Fédération Wallonie-Bruxelles (FWB). », P. GREGA, K. BAHR CABALLERI, N. GREGA(Dris), ACODEV (ALC), septembre 2018.

loop nemen aangezien dit een indicatie kan zijn voor het lange termijneffect van het veranderingsproces. Hoewel de verschillen klein zijn zien we dat oud-leerlingen systematisch iets hoger scoren op de verschillende componenten dan huidige leerlingen. Dit wordt ook specifiek door verschillende leerkrachten bevestigd die erop wijzen dat de effecten van de internationale uitwisselingsreizen op een later tijdstip vaak doordringen: *“de repercussies komen altijd later ... sommigen van hen zijn betrokken geraakt bij vrijwilligersactiviteiten ... er was een soort trots van hun kant om me te vertellen dat ze hierbij betrokken waren: ze associëren hun betrokkenheid met de reis die ze met VIA DB hebben gemaakt”*. Hieruit kunnen we concluderen dat er wel degelijk indicaties zijn voor lange termijneffecten. *Figuur 9: Indicaties voor lange termijneffect op basis van de componentenscore*

Competentieverwerving: een intense vorm van leren die lang blijft nazinderen

De focus in de trajecten van VIA DB ligt op beleving en het verwerven van competenties. Het is een intensieve vorm van leren die lang blijft nazinderen. Deze keuze is zowel aanwezig in de trajecten met een link naar de buitenlandse scholen (Move with Africa, School 2 School) als in het traject ‘School for Rights’ waar de acties en ervaringen plaatsvinden binnen de eigen schoolcontext. Dat deze aanpak loont blijkt eveneens uit onderstaande grafiek, dat de grotere impact op leren in het kader van uitwisseling met scholen, de uitwisselingsreis en de gedeelde ervaringen aantoont. Het leereffect ligt duidelijk lager bij het aanbrengen van het pedagogisch materiaal, dat in dit kader reeds in een langduriger traject is ingebed.

Figuur 10: Appreciatie van de leerlingen van VIA DB's bijdrage aan het verwerven van competenties

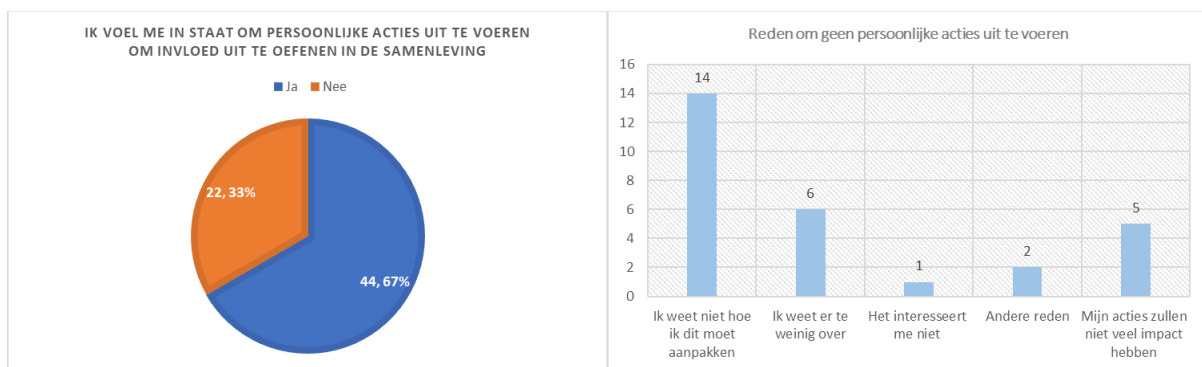
De bevestiging van deze trend vinden we terug in de antwoorden op de open vragen van de online enquête waar de appreciatie voor de ‘ontmoeting met de ander’ vaak vermeld wordt. Verdere verdieping op het vlak van de uitwisseling is tevens één van de belangrijkste aandachtspunten die (oud)leerlingen voor de verdere uitwerking van het programma meegaven.

Cruciaal om na te gaan welke indicaties van impact bij de begunstigden kunnen worden vastgesteld, is de vraag of het WBE-programma erin is geslaagd een multiplicerend effect te creëren van de rechtstreeks betrokken leerlingen (actoren van verandering) naar een bredere groep actoren (leerlingen die niet rechtstreeks betrokken waren, andere jongeren buiten de schoolcontext, de vrienden en familie van de leerlingen en de bredere samenleving in het algemeen). De meeste effecten van het programma werden al besproken onder §5.3. *Doeltreffendheid* waar de actieve dimensie gekoppeld werd aan de veranderende houding van de jongeren. Om indicaties van impact te illustreren

is het van belang om te kijken naar de mate waarin gedragsveranderingen zich bij de (oud-)leerlingen hebben voorgedaan. Veranderingen in de persoonlijke levensstijl en de mate waarin de (oud-)leerlingen gezamenlijke acties ondernemen kunnen in dat opzicht relevante indicaties zijn voor impact.

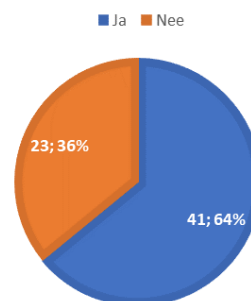
Persoonlijke levensstijl

67% (of 44 respondenten) geeft aan zich in staat te voelen om persoonlijke acties uit te voeren om invloed uit te oefenen in de samenleving. Enkel 33% (of 22 respondenten) onder hen geeft aan zich niet in staat te voelen om persoonlijke acties uit te voeren om invloed uit te oefenen in de samenleving. Als voornaamste reden om geen persoonlijke acties uit te voeren geeft de meerderheid onder hen aan dat hij/ zij niet weet hoe dit aan te pakken.

64% (of 41 respondenten) geeft ook aan zelf kleine of grote acties te ondernemen die bijdragen aan een betere of duurzamere samenleving. Als voornaamste reden om dit niet te doen wordt hier naast tijdsgebrek ondermeer aangegeven dat ze niet weten hoe hieraan te beginnen of dat ze denken geen impact te zullen hebben.

IK ONDERNEEM ZELF KLEINE OF GROTE ACTIES DIE BIJDRAGEN AAN EEN BETERE OF DUURZAMERE SAMENLEVING

Zoals blijkt uit de vele voorbeelden

hieronder zijn er duidelijke indicaties van impact: de meerderheid van de (oud-)leerlingen beseffen dat ze op vele manieren hun eigen levensstijl kunnen aanpassen en eveneens invloed kunnen uitoefenen op hun directe omgeving. Op het vlak van veranderingen in persoonlijke levensstijl vermelden respondenten: vermindering van de CO2 voetafdruk door mobiliteitskeuzes, sorteren en recycleren, vegetarisme, aanpassen van het consumptiepatroon en persoonlijk engagement in vrijwilligerswerk en activisme.

Ook op het vlak van invloed uitoefenen op hun directe omgeving zijn de respondenten zich bewust van hun potentieel om anderen bewust te maken. *“Ik doe niet echt grote acties maar kleine acties waarmee ik mijn vrienden probeer te beïnvloeden om een beetje ecooloog te worden zodat ze op zijn minst aandacht besteden aan de lucht die ze inademen of aan hun leefomgeving».*

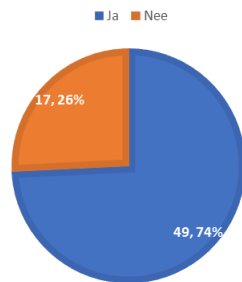
Gezamenlijke actie(s)

74% (of 49 respondenten) geeft aan zich in staat te voelen om gezamenlijke acties uit te voeren om invloed uit te oefenen in de samenleving. Enkel 26% (of 17 respondenten) geeft aan zich niet in staat te voelen om gezamenlijke acties uit te voeren om invloed uit te oefenen in de samenleving. Als voornaamste reden om geen gezamenlijke acties uit te voeren geeft de meerderheid onder hen aan

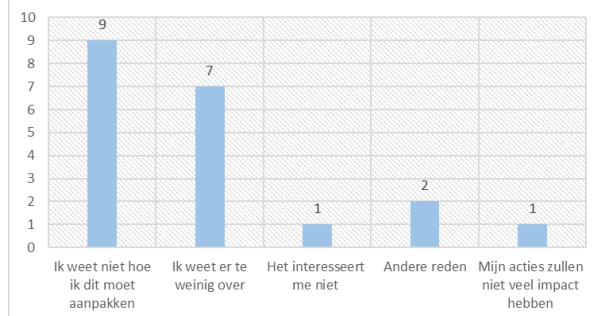

dat hij/ zij niet weet hoe dit aan te pakken of dat hij/ zij er te weinig over weet om tot gezamenlijke actie over te gaan.

IK VOEL ME IN STAAT OM GEZAMENLIJKE ACTIES UIT TE VOEREN OM INVLOED UIT TE OEFENEN IN DE SAMENLEVING

Reden om geen gezamenlijke acties uit te voeren

Zoals blijkt uit de vele voorbeelden hieronder zijn er nochtans ook hier duidelijke indicaties van impact: de meerderheid van de (oud-)leerlingen beseffen dat ze op vele manieren gezamenlijke acties kunnen voeren zodat zij invloed kunnen uitoefenen in de brede samenleving. *“Ik denk dat het tijd is om de wereld te veranderen. Om dit te doen, moeten we samen optreden. En om gezamenlijk op te treden, moeten wij uitwisselen en dialogeren met andere culturen (met respect voor elkaars praktijken en waarden). We moeten met hen praten over de gevolgen, ... Daartoe is het van belang diepgaand onderzoek te verrichten om het onderwerp onder de knie te krijgen en alle soorten vragen te kunnen verwachten. En om het onderwerp in groep te bespreken. »*

Impact op school: School for Rights

Door te werken aan de integratie van de kinderrechten in het beleid van de school via jongerenparticipatie lijkt het traject School for Rights het gepaste traject te zijn om de impact te vergroten, nl. door de hele school mee te nemen in het kinderrechtenverhaal en door jongeren te laten participeren en inspraak te geven in het beleid van de school. Het Partnerschap Kinderrechtenscholen/School for Rights³³ is een samenwerkingsverband tussen een aantal educatieve organisaties met een specialisatie in kinderrechteneducatie. De doelstelling hiervan is enerzijds het coachen van schoolteams zodat zij een kinderrechtenaanpak integreren in hun dagelijkse schoolpraktijk en -beleid en anderzijds expertise verwerven en delen voor het toepassen van een kinderrechtenbenadering in het onderwijs. De uitdaging binnen School for Rights is dat ook hier integratie van WBE in de school via de leerkrachten passeert hoewel de doelstelling betrekking heeft op een verandering van het schoolbeleid.³⁴ Effecten van impact kunnen dan ook geobserveerd worden binnen het traject School for Rights die op een duurzame manier het schoolbeleid beïnvloedt zodat de school concreet met kinderrechten en jongerenparticipatie aan de slag gaat. Bovendien worden labels uitgereikt die 5 jaar geldig blijven wat ervoor zorgt dat na afloop van die 5 jaar opnieuw met die scholen kan worden samengewerkt om het kinderrechtenperspectief blijvend te dynamiseren.

³³ <https://www.schoolforrights.be/nl>

³⁴ De intentie van S4R is om leerlingen ook mee te krijgen in het project maar de leerlingen beseffen onvoldoende dat ze deelnemen aan een traject met VIA DB. Het meten van de effecten op de leerlingen binnen S4R blijft dan ook een uitdaging.

5.6. Duurzaamheid

Beoordeling	Conclusie
B	VIA Don Bosco is een vaste waarde in de ontwikkelingssector en een erkende WBE-actor in België. Als gerichte dienstverlener en expert in het organiseren van WBE in beroeps- en technische scholen heeft VIA DB een sterke identiteit alsook een sterk aanbod ontwikkeld. Na afloop van het programma zijn de technische, sociale en institutionele voorwaarden voor duurzaamheid gedeeltelijk vervuld.

De voorwaarden die dienen vervuld te zijn zodat de effecten van het programma kunnen blijven bestaan na afloop van het programma kunnen worden opgedeeld in de volgende categorieën: financiële voorwaarden, technische voorwaarden, sociale voorwaarden en institutionele voorwaarden. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de mate waarin deze voorwaarden werden vervuld.

Voorwaarde	Relevante elementen	Beoordeling
Technisch	<p>De keuze van VIA DB voor leerkrachten als ‘actors of change’ is een duurzame manier van kennisoverdracht. Leerkrachten staan in nauw contact met (grote groepen) leerlingen en zijn als sleutelfiguren het best geplaatst om de kennis aan leerlingen door te geven. Door middel van inspiratiegidsen (‘hoe omgaan met gevoelige thema’s’, ‘teach for SDG’s’, ...), ondersteunende workshops (‘werken met talenten’, ‘poster en workshop wereldburgerschap’, ...) aanvullend aan de trajecten, zet VIA DB gericht in op capaciteitsversterking van de leerkrachten. Naast thema’s gelinkt aan de trajecten (‘workshop teambuilding’, ...) zoekt VIA DB naar thema’s, principes en aandachtspunten van wereldburgerschap die in het bredere lessenpakket kunnen geïntegreerd worden. Uit de interviews blijkt dat leerkrachten uit verschillende vakdomeinen gebruik maken van het materiaal en zich aangetrokken voelen tot de trajecten.</p> <p>De uitwisseling tussen leerkrachten en de bredere gedragenheid, een verdere stap in het proces van duurzame capaciteitsversterking, kwam vooral tot uiting in het traject ‘School for Rights’. In de interviews gelinkt aan de internationale uitwisselingen, bleek de uitwisseling en bredere gedragenheid van de trajecten binnen het leerkrachtenteam eerder beperkt. Het vele extra werk weerhoudt vele leerkrachten ervan om een actieve rol op te nemen. In één school leidde dit uiteindelijk tot de definitieve stopzetting van een jarenlang traject.</p> <p>De leermiddelen van VIA Don Bosco zijn zo ontworpen dat de leerkrachten ze zelf kunnen gebruiken en variabel inzetten in de klas, mits ze uiteraard vertrouwd zijn met de handleiding van het spel. Voor sommigen blijft het natuurlijk van belang om beroep te kunnen doen op coaching door het VIA DB team.</p> <p>Ook de participatie in begeleidingstrajecten wordt gewaardeerd door de sleutelactoren van het programma al wordt enig gebrek aan procesbegeleiding verweten (1-jaar traject met uitwisselingsreis maakt het moeilijk om doeltreffend kennis, vaardigheden en gedrag te versterken bij de leerlingen). Ook wordt om meer opvolging gevraagd (feedback sessies na de uitwisselingsreis bvb.).</p> <p>Het is dankzij de expertise van VIA Don Bosco op vlak van het uitwerken van methodieken dat het pedagogisch materiaal van hoge kwaliteit is. VIA Don Bosco heeft bovendien ingezet op de versterking van haar identiteit en aanbod als gerichte dienstverlener en expert in het organiseren van WBE in beroeps- en technische scholen. Op deze manier werd haar aanbod geoptimaliseerd, wat op significante wijze heeft bijgedragen tot de technische duurzaamheid.</p>	Voorwaarde gedeeltelijk vervuld

Financieel	<p>De WBE-interventies van VIA DB in de scholen zijn volledig gratis, wat de integratie ervan zou moeten bevorderen. Dit dient genuanceerd te worden gezien de vele WBE-spelers in de onderwijssector in België waarvan het aanbod eveneens gratis is.</p> <p>Voor de twee trajecten die een uitwisselingsreis voorzien nl. Move with Africa en Youth 4 Change, wordt de financiële bijdrage door de betrokken scholen gedragen. Voor VIA DB vertrekt dit vanuit hun visie van empowerment waarbij de leerlingen zelf geld dienen in te zamelen. VIA DB rust de scholen ook uit om hun fondsenwerving te vergemakkelijken zodat zij dit soort initiatief in de toekomst zouden herhalen. In de praktijk stellen heel wat leerkrachten zich vragen bij deze aanpak aangezien de leerlingen op deze manier meer inzetten op het inzamelen van geld dan op de doelstelling van de uitwisselingsreis.</p>	Voorwaarde gedeeltelijk van toepassing
Sociaal	<ul style="list-style-type: none"> • Het multiplicatoreffect van de leerlingen naar een bredere groep in de samenleving. Uit de evaluatie blijkt dat (a) het lange termijneffect van de uitwisselingen bij de deelnemers lijkt toe te nemen bij oud-leerlingen; (b) leerlingen die deelgenomen hebben aan VIA DB's trajecten, hun ervaringen en kennis delen met andere leerlingen en (c) een belangrijk deel (ongeveer 50%) van de leerlingen voelt zich in staat om zelf acties te ondernemen in groep of als individu. Vooral het eerste en het laatste punt geven aan dat de capaciteitsversterking bij de leerlingen op een duurzame manier werd gerealiseerd. • Het multiplicatoreffect van de leerkracht in de school De uitwisseling tussen leerkrachten en de bredere gedragenheid, een verdere stap in het proces van duurzame capaciteitsversterking, kwam vooral tot uiting in het traject 'School for Rights'. In de interviews gelinkt aan de internationale uitwisselingen, bleek de uitwisseling en bredere gedragenheid van de trajecten binnen het leerkrachtenteam eerder beperkt. Het vele extra werk weerhoudt vele leerkrachten ervan om een actieve rol op te nemen. In één school leidde dit uiteindelijk tot de definitieve stopzetting van een jarenlang traject. 	Voorwaarde gedeeltelijk vervuld
Institutioneel	<ul style="list-style-type: none"> • Duurzame verankering in de school Met het 'School for Rights' project beoogt VIA DB een meer ingrijpende verandering op schoolniveau. De capaciteitsversterking gaat hier een stap verder en dit op 2 niveaus nl. enerzijds door bepaalde afspraken te verankeren op schoolniveau gekoppeld aan de toekenning van een label; anderzijds door het netwerk van de school te verbreden. Dit laatste stelt de school in staat om uitwisselingen, intervisies, eigen leermomenten met andere actoren te creëren. Uit de interviews bleek dat de desbetreffende school alvast beroep deed op dit bredere aanbod. <p>Voor de institutionele duurzaamheid kan ook gekeken worden naar de aanwezigheid en actieve deelname van VIA DB aan de verschillende platformen en overlegstructuren. De uitwisselingen en afstemmingen tussen de verschillende WBE-actoren maar ook met organisaties buiten de specifieke WBE-sector dragen bij tot een grotere samenhang tussen de vele WBE-interventies. Bovendien draagt dit tevens bij tot de mogelijkheid voor VIA DB om interventies te bundelen dankzij toenadering met organisaties die een thematische benadering hebben van WBE.</p>	Voorwaarde gedeeltelijk vervuld

5.7. Link met ISAM

5.7.1. Geleerde lessen uit de partnerlanden

In het kader van deze eindevaluatie wilt VIA DB leren van de trajecten die in de partnerlanden (Bénin, Tanzania en Madagaskar) zijn uitgevoerd in termen van doeltreffendheid op het gebied van empowerment en mondiaal burgerschap. Om hierop te kunnen antwoorden werden enkele uitwisselingen voorzien tussen C-lever.org en Humanya (verantwoordelijk voor de uitvoering van de tussentijdse evaluatie van het luik Internationale Samenwerking (ISAM)). De verkregen informatie werd op basis hiervan door Humanya verzameld tijdens hun terreinbezoek naar Bénin en Tanzania. Daarom verwijzen we naar de landenrapporten van Bénin en Tanzania alsook naar het meta-rapport van de ISAM-eindevaluatie.

5.7.2. Gebruik van de sensemaker-methodologie voor WBE-reizen

Een van de belangrijkste geleerde lessen die getrokken kan worden uit bovenstaande is het gebrek aan een gepast meetinstrument voor het meten van de WBE-vaardigheden. Wetende dat dit een beperking is van de potentiële link die gemaakt kan worden tussen de behaalde vaardigheden door de Belgische leerlingen en de verwachte empowerment bij de jongeren in de partnerlanden vraagt VIA DB zich terecht af in welke mate de Sensemaker-methodologie voor WBE-reizen gebruikt kan worden.

Of zoals Humanya het verwoordt: *“Sensemaker geeft inzicht in hoe de jongeren die ingeschreven zijn voor een TVET-opleiding of cursus aan een vormingscentrum dat (indirect) partner is van VIA Don Bosco in Bolivia of Madagascar, empowerment ervaren. Dat gaat via een storytelling methodiek met enkele aanvullende vragen die statistisch worden verwerkt. Er wordt gepeild op de omgeving (familie, vrienden, de vormingscentra) daartoe hebben bijgedragen. Als dus Sensemaker helpt om daar meer inzichten in te verwerven, dan kunnen deze inzichten eventueel op hun beurt helpen om te identificeren op welke manier de WBE-reizen daar nog extra aan kunnen bijdragen.”* Bovendien kan het conceptueel kader in de toekomst dienen als referentiekader voor de ontwikkeling van vragenlijsten en andere gegevensverzamelingsstools ter opvolging van de bereikte WBE-vaardigheden. Sensemaker zou hier in theorie dus heel complementair aan kunnen zijn. Of dit in de praktijk haalbaar en realiseerbaar is gezien de beperkingen van de Sensemaker-methodologie die aan het licht zijn gekomen in het kader van de ISAM-evaluatie, dient uiteraard verder afgetoetst te worden.

6. Conclusies en aanbevelingen

DAC-criterium	Conclusies	Aanbevelingen
<p>1. Relevantie</p>	<p>De relevantie van het programma is zeer goed. Het belang en de pertinentie van de ambities en werking op het vlak van WBE door VIA DB worden door leerlingen en leerkrachten volmondig onderschreven. De kwaliteit van het pedagogisch materiaal en participatie in begeleidingstrajecten worden eveneens gewaardeerd. Leerlingen onderschreven unaniem dat ze door deel te nemen aan begeleidingstrajecten van VIA Don Bosco een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco (recht op onderwijs, intercultureel samenleven, gendergevoeligheid, milieu, SDG's, mensen- en kinderrechten) hebben opgedaan. Een grote meerderheid onder hen is bovendien van mening dat zij dankzij een betere kennis over één of meerdere kernthema's van VIA Don Bosco, hun gedrag hebben aangepast. Tot slot onderschrijven de leerlingen in grote mate ook de stelling dat door uitwisseling met andere culturen (al dan niet digitaal) buiten België, zij de wereld anders zijn gaan zien. Hieruit blijkt dat de ToC werkbaar en relevant is.</p>	<p>1.1. Meer rekening houden met aandachtspunten in het onderwijs en de bredere onderwijsomgeving. In het Nederlandstalig onderwijs is bij de vernieuwing van de eindtermen in het secundair onderwijs versterkt ingezet op burgerschapseducatie, waar verschillende elementen van 'wereldburgerschapseducatie' deel uit maken. Een explicietere link met deze nieuwe eindtermen, beklemtoont de meerwaarde van het programma en doet de relevantie toenemen. Naast de koppeling met de nieuwe eindtermen is er eveneens een koppeling mogelijk op het niveau van de Europese sleutelcompetenties (zie ook conceptueel kader) die het breder kader vormen voor de onderwijssector.</p> <p>1.2. Rekening houden met de diversiteit van de leerlingenpopulatie en het daarmee samenhangend potentieel voor ontwikkeling van mondiale en andere competenties zodat integratie van WBE in de klaspraktijk wordt vergroot.</p> <p>1.3. Het is aangeraden dat VIA Don Bosco verder gaat op de ingeslagen weg om meer samen te werken met andere Belgische actoren die actief zijn binnen WBE (zie GSK) zodat een pedagogische WBE-specifieke aanpak complementair geïntegreerd kan worden in andere bestaande WBE-programma's met een meer thematische insteek. Op deze manier zal de relevantie, coherentie en efficiëntie van WBE-programma's in de Belgische ontwikkelingssector optimaal versterkt worden. Uiteraard hebben de verschillende platformen die actief zijn rond WBE (Movo Platform, Perspective 2030, GPS ECMS Monde Scolaire & LED Inégalités mondiales -Décolonisation) hierbij een cruciale rol.</p>
<p>2. Coherentie</p>	<p>De coherentie van het Programma is goed, de aanpak van VIA DB is zeer coherent, bovendien heeft VIA DB in de tweede helft van de</p>	<p>Wat de interne coherentie betreft merken we dat er een aantal belangrijke werkpunten zijn:</p>

	<p>uitvoeringsperiode van het programma gewerkt aan de geïdentificeerde zwaktes ter verfijning van de ToC, wat de coherentie van de aanpak heeft versterkt. Desondanks worden belangrijke werkpunten geïdentificeerd ter optimalisering van de interne coherentie. Deze hebben betrekking op de complementariteit tussen de begeleidingstrajecten, hun opvolging en in het bijzonder de opvolging van de beoogde veranderingen die beter op elkaar dienen te worden afgestemd op basis van het conceptueel kader. Ook de coherentie tussen WBE en ISAM dient te worden versterkt.</p>	<p>2.1. De opvolging van de trajecten dienen coherenter te verlopen zodat de opvolging van de beoogde veranderingen beter op elkaar afgestemd worden. Het conceptueel kader kan hierbij als leidraad dienen.</p> <p>2.2. De coherentie tussen het België-luik en het luik Internationale Samenwerking (ISAM) dient versterkt te worden zodat het bereiken van resultaten op het gebied van empowerment en mondiaal burgerschap optimaal met elkaar vergeleken kunnen worden en de uitwisselingen eveneens optimaal op elkaar kunnen worden afgestemd.</p>
3. Efficiëntie	<p>De efficiëntie wordt als goed geëvalueerd. De sanitaire crisis heeft VIA DB aangezet om met een andere bril naar hun werking te kijken. De tweede helft van de uitvoeringsperiode van het programma werd namelijk gekenmerkt door de Covid-19 pandemie wat een directe impact gehad heeft op de gerealiseerde activiteiten vanaf maart 2020 tot en met mei 2021. VIA DB is er desondanks in geslaagd om efficiënt over te schakelen op digitale alternatieven. Door het ontwikkelen van een specifieke inspiratiegids (<i>Corona: nu en later, hier en wereldwijd</i>) de leerkrachten kunnen ondersteunen om in dialoog te gaan met de leerlingen over hun ervaringen met het coronavirus en de impact die dit op hun leven heeft gehad. De mate waarin VIA DB erin geslaagd is geleerde lessen in de praktijk te brengen tijdens het programma is eveneens een sterk punt. Tot slot wijst de eindevaluatie uit dat het opentrekken van de methodiek 'Global Dialogue' de juiste aanpak is om de leerlingen ertoe te brengen om een andere kijk op de wereld te ontwikkelen door uitwisseling met andere culturen, wat dus eveneens digitaal kan en/ of met scholen in eigen land (of toch niet zo nodig heel ver weg hoeven te liggen).</p>	<p>3.1. Meerwaarde van trajecten ten opzichte van elkaar duidelijk maken, opdat scholen bewust kunnen kiezen in functie van de eigen context en het voor VIA DB duidelijk is waarom ze kiezen voor een breed en divers aanbod ondanks hun beperkte bezetting.</p>
4. Doeltreffendheid	<p>De doeltreffendheid wordt als goed beoordeeld. Het conceptueel kader dat werd opgemaakt in het kader van deze evaluatie identificeert voor elke dimensie (kritische dimensie, solidaire en verantwoordelijke dimensie, actieve dimensie), de beoogde veranderingen per WBE-component (kennis, vaardigheden, attitude en gedrag). Op basis hiervan is het evaluatieteam erin geslaagd om een overzicht te krijgen van wat die WBE-competenties exact</p>	<p>4.1. Op basis van de analyse die gemaakt werd onder doeltreffendheid en analyse van het M&E systeem, dient het conceptueel kader aangepast te worden zodat deze sterker aanleunt bij de realiteit van het Programma en toelaat om veranderingen systematischer op te volgen. Op deze basis kan VIA DB eveneens een baselinestudie uitvoeren als startpunt van het nieuwe programma.</p>

	<p>inhouden en de gerelateerde veranderingen die op het niveau van de leerlingen hebben plaatsgevonden.</p> <p>Hoewel een baselinestudie ontbreekt voor de meting van de effecten bij de leerlingen, blijkt uit de gegevensverzameling en bijhorende analyses dat VIA DB een belangrijke bijdrage levert aan de mate waarin jongeren actiever, kritischer en solidairder geworden zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De kritische dimensie draagt in belangrijke mate bij tot kennis (weten) en beperkt tot vaardigheden (kunnen) - De solidaire dimensie draagt bij tot attitude (willen) en vaardigheden (kunnen) - De actieve dimensie legt de klemtoon op het bijbrengen van vaardigheden en in mindere mate op gedragsverandering. 	
<p>5. Impact</p>	<p>Voor het WBE-programma van VIA Don Bosco heeft de impact betrekking op de ontplooiing van alle jongeren in België tot kritische, solidaire, verantwoordelijke en actieve wereldburgers die meebouwen aan een duurzame solidaire samenleving. In die zin draagt het impactcriterium verder dan de effecten die reeds werden beoordeeld binnen het doeltreffendheids criterium. Om indicaties van impact te illustreren werd gekeken naar de mate waarin gedragsveranderingen zich bij de (oud-)leerlingen hebben voorgedaan en zich ook na afloop van het programma/ het traject blijven voordoen. Het gaat hierbij om veranderingen in de persoonlijke levensstijl en de mate waarin zij gezamenlijke acties ondernemen. De meerderheid van de bevroagde oud-leerlingen beseft dat ze op vele manieren hun <i>eigen levensstijl</i> kunnen aanpassen en eveneens <i>invloed</i> kunnen uitoefenen <i>op hun directe omgeving</i>. De meerderheid onder hen beseft eveneens dat ze op vele manieren <i>gezamenlijke acties</i> kunnen voeren zodat zij <i>invloed</i> kunnen uitoefenen <i>in de brede samenleving</i>. Tot slot kunnen stellen we ook indicaties voor impact op schoolniveau vast binnen het <i>traject School For Rights</i>. In dit traject wordt op een duurzame manier het schoolbeleid beïnvloedt zodat de school concreet met kinderrechten en jongerenparticipatie aan de slag gaat en zo impact kan genereren binnen de school.</p>	<p>5.1. Afstemming en samenwerking tussen ANG's actief in WBE kan nog verbeterd worden met het oog op het bijdragen aan een collectieve impact. In die zin strekt een gezamenlijke impactmeting van het draagvlak voor WBE op GSK-België niveau tot aanbeveling.</p>

<p>6. Duurzaamheid</p>	<p>VIA Don Bosco is een vaste waarde in de ontwikkelingssector en een erkende WBE-actor in België. Als gerichte dienstverlener en expert in het organiseren van WBE in beroeps- en technische scholen heeft VIA DB een sterke identiteit alsook een sterk aanbod ontwikkeld. Na afloop van het programma zijn de technische, sociale en institutionele voorwaarden voor duurzaamheid gedeeltelijk vervuld.</p>	<p>6.1. Meer inzetten op de verankering van WBE op school, identificeer één of meerdere strategieën om tot verankering te komen. Zie tussentijdse evaluatie</p> <p>6.2. Uit de interviews blijkt dat in de school een beperkte groep leerkrachten instaat voor de deelname, uitwerking en uitvoering van de trajecten, vooral in de trajecten met een uitwisselingscomponent. De ondersteuning van VIA DB is gericht op deze leerkrachten. Een bijkomende piste ligt in het uitwerken en aanbieden van begeleidingen van schoolteams via een aanbod voor 'pedagogische studiedagen', 'vakoverschrijdend werken rond wereldburgerschapsthema's', ... vragen die momenteel in scholen voorliggen.</p>
-------------------------------	--	---

7. Bijlagen

7.1. Bijlage 1: Classificatie evaluatievragen

7.2. Bijlage 2: Conceptueel referentiekader

7.3. Bijlage 3: Lijst geraadpleegde documentatie

7.4. Bijlage 4: Kritische kijk op het M&E systeem en analyse kwaliteit gegevens

7.5. Bijlage 5: Detailrapport online enquête

7.6. Bijlage 6:

a) Verklarende nota contributieanalyse

b) Contributieanalyse (in excel)